

Tijdschrift

voor

Strafbeeld

en

Gevangeniswezen

FATIK

31ste jaargang • juli-augustus-september 2013 • nr. 139

Driemaandelijks uitgave

FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud	Editoriaal	3
	• Zonder pardon <i>Tom Daems</i>	
	Artikel	5
	• Uitgekleed! De recente wijzigingen in de basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden toegelicht <i>Chris Hermans</i>	
	• Elektronisch toezicht bij daders van intrafamiliaal geweld <i>Gwen Herkes</i>	
	• Eurosonggevangenen. Een reisverhaal uit Azerbeidzjan <i>Tom Vander Beken</i>	
	• Gevangenen zijn niet veroordeeld om schuldig te blijven <i>Achiel Neys</i>	
	Ook dat nog	31

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1

Bg FATIK PA3A9108

Afzendaradres: Liga voor Mensenrechten

Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent

V.U.: Jos Vander Velpen

Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

FATIK

Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
31ste jaargang
juli-augustus-september 2013, nr. 139

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofredactie: Tom Daems
Eindredactie: Marion Van Hecke
Redactie: Chris Hermans, Neil Paterson, Luc
Robert, Veerle Scheirs, Karen Verpoest

Vormgeving: Bram Wets

Abonnement op FATIK?
Bel 09/223.07.38.
Of surf naar fatik.mensenrechten.be.

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48
fatik@menserenrechten.be
www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

*FATIK, Tijdschrift voor Strafbeleid en
Gevangeniswezen* strekt tot een zo volledig
mogelijke berichtgeving over de evoluties op
het vlak van strafbeleid en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen
rechtstreeks naar het redactiesecretariaat
worden gestuurd. De redactie behoudt zich
alle rechten voor de publicatie van ingezonden
teksten, artikels, werken, advertenties e.d. te
weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie
is de uiterste zorg besteed. Voor informatie
die nochtans onvolledig of onjuist is
opgenomen, aanvaarden de redactie en de
uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke
auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen
redactionele bijdragen.

Jaarabonnements en lidmaatschap Liga voor Mensenrechten

Lid + abonnement op Tijdschrift voor
Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op FATIK, Tijdschrift voor
Strafbeleid en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide
tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van
het lidmaatschap, een abonnement op de
tijdschriften te bekomen. Meer informatie bij de
Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier
nummers zijn beschikbaar voor abonnees.
Vraag een login via fatik@menserenrechten.be.
Surf naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden veelevoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers
of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en
zonder vluchtige Organische Stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

Zonder pardon
Tom Daems

Artikel

5

Uitgekleed! De recente wijzigingen in de basiswet betreffende het
gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden toegelicht
Chris Hermans

Elektronisch toezicht bij daders van intrafamiliaal geweld
Gwen Herkes

Eurosonggevangenis. Een reisverhaal uit Azerbeidzjan
Tom Vander Beken

Gevangenen zijn niet veroordeeld om schuldig te blijven
Achiel Neys

Ook dat nog

31

Zonder pardon

Sinds 21 juli 2013 hebben we een nieuwe koning. Zo een troonswissel is geen alledaags gebeuren. Het was bijna 20 jaar geleden dat Albert II, na het overlijden van Boudewijn, de vorst werd van ons land. Traditioneel worden dergelijke momenten van machtsoverdracht dan ook opgeluisterd met de nodige toeters en bellen – ook dit keer was dit niet anders. In de marge van de troonsbestijging werd in de media uitvoerig bericht dat koning Filip géén collectieve gratie zou verlenen aan veroordeelden. Het was intussen al van juni 1993 geleden dat nog tot een dergelijke gratie werd beslist – dit nog onder het koningschap van Boudewijn, naar aanleiding van het Belgische voorzitterschap van de EEG. Omdat Albert II kort daarna – in augustus 1993 – aantrad, werd toen niet overgegaan tot een gratieverlening. Maar ook daarna volgden er geen collectieve graties meer. In die zin was het weinig verrassend dat koning Filip deze zomer in de voetsporen van zijn vader trad.

Maar waarom eigenlijk? De minister van Justitie lichtte één en ander toe. De schrapping van de koninklijke gratieverlening zou één van de discussiepunten zijn rond de modernisering van het koningschap. Minister Turtelboom had het over een 'logische stap' in de verdere modernisering van de monarchie. Op de radio voegde ze daaraan toe: 'Het is in onbruik geraakt en gezien ons beleid om elke straf vanaf zes maanden ook effectief uit te voeren, zou het niet logisch zijn dat er nog een collectieve gratie wordt verleend'.¹ De collectieve gratie is niet meer van deze tijd, zo meent de minister. Ze voorspelt daarbij de afschaffing van dit koninklijk grondwettelijk recht: 'De schrapping zou in lijn liggen van de in 2007 opgerichte strafuitvoeringsrechtbanken'.² En nog: 'Een onafhankelijke rechter moet beslissen of iemand vroegd vrijkomt, niet de politiek, niet de monarchie'.³

De afschaffing van het koninklijke gratierecht is een thema waar anti-royalisten en zij die menen dat ons strafstelsel te *soft* is, elkaar blindelings vinden. Om die reden is het misschien niet zo slecht om de genade toch even met open ogen te bekijken. Een aantal zaken zijn bij nader inzien misschien minder 'logisch' dan het soms lijkt of wordt voorgesteld.

Waarover gaat het? De genade is een grondwettelijk recht, dat in artikel 110 GW vervat ligt: 'De Koning heeft het recht de door de rechters uitgesproken straffen kwijt te schelden of te verminderen'. Het genaderecht laat de rechterlijke beslissing ongemoeid. Het heeft enkel betrekking op de gevolgen van rechterlijke beslissingen: de kwijtschelding of vermindering betreft de uitvoering van de uitgesproken straffen.⁴ Het wordt traditioneel gezien als een bijsturingsinstrument '...om onbillijke of ongewenste gevolgen ongedaan te maken van de toepassing in concrete gevallen van de als algemene regel geformuleerde wetten'.⁵ Dupont en Verstraeten omschrijven het genaderecht als een 'veiligheidsklep':

*"Het laat toe rekening te houden met bijzondere omstandigheden die op het ogenblik van de rechterlijke beslissing niet konden worden voorzien of waarmee – omwille van wettelijke bepalingen inzake straftoemeting – geen rekening kon worden gehouden, of ook nog, om al te grote discrepanties in straftoemetingspraktijken zo nodig te corrigeren, of om de gevolgen van manifeste rechterlijke dwalingen enigszins te neutraliseren"*⁶

Op basis van bovenstaande overwegingen meenden zij dat een oordeelkundig gebruik van het genaderecht zijn plaats heeft in ons strafstelsel:

*"Het spreekt vanzelf dat een onoordeelkundig gebruik van het genaderecht de doelmatigheid en de rechtmatigheid van de strafrechtspleging zou kunnen ontwrichten. In de mate dat er wijs gebruik wordt van gemaakt, kan het bijdragen tot een behoorlijker strafrechtsbedeling"*⁷

Voor het behoud van de individuele gratie valt in het licht van het bovenstaande wel wat te zeggen.

Voor de collectieve gratie ligt het wellicht wat moeilijker. Maar toch: de 'bijzondere omstandigheden' die wij vandaag de dag kennen in ons gevangenisstelsel, zouden een uitzonderlijke maatregel kunnen rechtvaardigen. Het is intussen wel bekend dat de Belgische gevangenen (en 'onze' instelling in Nederland) vol of overvol zitten. De collectieve gratie kan wat druk van de ketel laten en mee ingezet worden in de strijd tegen de overbevolking. Dit gebeurde op vrij grote schaal in de jaren tachtig en begin jaren negentig, bijvoorbeeld: 924 invrijheidstellingen naar aanleiding van 150 jaar

1 'Koning Filip zal geen collectieve gratie verlenen', DS online, 23 juli 2013.

2 'Koning Filip verleent geen collectieve gratie', DeMorgen.be, 23 juli 2013.

3 'Annemie Turtelboom: "Koning die gratie verleent in onbruik geraakt"', DS online, 23 juli 2013.

4 Zie hierover uitgebreid: L. Dupont & R. Verstraeten, Handboek Belgisch strafrecht. Leuven: Acco, 1990, 779-795.

5 Ibid, 779.

6 Ibid, 780.

7 Ibid, 780.

Belgische onafhankelijkheid (KB 27 juni 1980); 238 bij het huwelijk van prinses Astrid (KB 21 september 1984); 187 naar aanleiding van het pausbezoek (KB 15 mei 1985) en 244 ter gelegenheid van het zilveren jubileum van het huwelijk van het koningspaar (KB 18 november 1985); 169 bij de zestigste verjaardag van de koning (KB van 7 september 1990); 358 bij de veertigste verjaardag van de troonsbestijging (KB 19 juni 1991); 87 naar aanleiding van het Belgische EEG voorzitterschap (KB 24 juni 1993).⁸

Sinds 1993 geraakte de collectieve gratie in onbruik.

De discussie over de afschaffing van het genaderecht, zoals die zich ontspon bij de troonsbestijging van koning Filip, wekt de indruk dat de strafuitvoering uit handen is gegeven en nog louter een kwestie van de rechterlijke macht is. De verwijzingen naar de strafuitvoeringsrechtenbanken en de uitspraak dat 'een onafhankelijke rechter moet beslissen of iemand vervroegd vrijkomt, niet de politiek, niet de monarchie' illustreren dat. Het genaderecht van de koning zou dan nog een laatste overblijfsel uit weinig verlichte tijden zijn, waar we best zo snel mogelijk komaf mee maken.

Op vlak van de collectieve gratie valt daar in zekere zin iets voor te zeggen: de toepassing van de genade in de strijd tegen de overbevolking gebeurt vaak niet 'oordeelkundig'. Maar wie A zegt, moet ook B zeggen. Terwijl in het publieke debat het grondwettelijke recht van de koning ter discussie wordt gesteld, blijft de minister van Justitie op andere vlakken – net zoals haar vele voorgangers – zelf voor koning spelen: de 'politiek' blijft tot nader order beslissen over straffen tot drie jaar. Zo oordeelt ze soeverein over de niet-uitvoering van straffen tot zes maanden, de voorlopige invrijheidstelling en de toepassing van het elektronisch toezicht voor de groep tot drie jaar. De alleenzettelende strafuitvoeringsrechter, die zou moeten oordelen over dossiers tot drie jaar, is meer dan zeven jaar na publicatie van de wet op de externe rechtspositie nog steeds niet geïmplementeerd. Waarom niet? Omdat de minister – gelet op de overbevolking – zelf graag de teugels in handen houdt en oordeelt over de uitvoering (en niet-uitvoering) van de uitgesproken straffen tot drie jaar.

Tegen deze achtergrond is het behoud en de oordeelkundige toepassing van de collectieve gratie misschien nog niet zo een gek idee. De genade heeft alleszins het voordeel dat ze bij grondwet is geregeld. Collectieve genadebesluiten worden daarenboven in het Belgisch Staatsblad gepubliceerd.

Collectieve gratieverleningen op zich zijn uiteraard geen oplossing voor de overbevolkingsproblematiek. Dit neemt niet weg dat – net zoals dat ook in sommige andere Europese landen wel eens gebeurt – we soms nood kunnen hebben aan een collectieve 'veiligheidsklep'. Het gaat dan om 'bijzondere omstandigheden' die een dergelijke ingreep – hoe weinig elegant ook – kunnen rechtvaardigen, bijvoorbeeld de schrijnende overbevolkingssituatie ten tijde van de troonswissel.

Misschien kan koning Filip op 21 juli 2014, bij de viering van één jaar koningschap, alsnog overwegen tot een collectieve genade? Op dat moment liggen de zogenaamde 'moeder aller verkiezingen' achter ons en gaan we in theorie een periode in van relatieve electorale rust. De nieuwe minister van Justitie zou dan in de luwte werk kunnen maken van een grondige doorlichting en hervorming van de strafuitvoering. Een éénmalige en oordeelkundige collectieve gratie zou in die zin alvast wat ademruimte kunnen bieden voor de nieuwe minister van Justitie die anders – net zoals haar of zijn voorgangers – stante pede achter de feiten aan mag hollen.

Afscheid van een bijzondere pater

De redactie van *FATIK* heeft net voor het ter perse gaan van dit nummer beslist om in deze aflevering een kort artikel op te nemen van Achiel Neys, die op 3 september 2013 overleed aan de gevolgen van een slepende ziekte. Achiel Neys heeft zich tientallen jaren vol overgave ingezet voor het lot van gedetineerden – in het bijzonder in de Centrale gevangenis van Leuven waar hij lange tijd gevangenisbaanleider was –, de vorming van Katholieke gevangenisbaanleiders en het gevangenis tijdschrift *Metanoia*. Achiel had een scherpe pen en schreef – steevast op zijn mechanische schrijfmachine – bijzonder mooie stukken, die getuigden van zijn diepe betrokkenheid bij het bestraffingsvraagstuk. Tegen deze achtergrond – en als eerbetoon aan wie hij was en wat hij voor velen heeft betekend – leek het ons opportuun om Achiel een allerlaatste keer zelf aan het woord te laten. U vindt zijn tekst verderop in deze aflevering.

Tom Daems*

⁸ Zie K. Beyens, S. Snacken & C. Eliaerts, Barstende muren. Antwerpen, Kluwer, 1993, 92; K. Beyens & H. Tubex, 'Gedetineerden geteld', in: S. Snacken (ed.), Strafrechtelijk beleid in beweging. Brussel: VUBPress, 2002, 158, 166-167; E. Maes, Van gevangenisstraf naar vrijheidsstraf. Antwerpen: Maklu, 2009, 887.

* Tom Daems is docent criminologie en rechtssociologie, Universiteit Gent. Tom.Daems@UGent.be

Uitgekleed!

De recente wijzigingen in de basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden toegelicht¹

Chris Hermans *

Op 30 mei 2013 nam de Kamer van Volksvertegenwoordigers het "wetontwerp tot wijziging van de basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden" aan. Grofweg wordt de regelgeving op vier vlakken gewijzigd: op vlak van penitentiaire arbeid, met betrekking tot het verhalen van schade, op het vlak van het tuchtregime en met betrekking tot de fouille. In deze bijdrage wensen we deze wijzigingen toe te lichten.

Penitentiaire arbeid

Het deel over penitentiaire arbeid in de basiswet is momenteel nog niet van toepassing. Met deze wetswijziging wordt gepreciseerd dat voor penitentiaire arbeid geen arbeidsovereenkomst wordt gesloten zoals dat in de "buitenwereld" het geval is. Oorspronkelijk voorzag de Commissie Basiswet, die de wet voorbereidde dat gedetineerden aan de sociale zekerheid zouden worden onderworpen.² Het onttrekken van gedetineerden hieraan legt immers een hypotheek "op de realisatiekansen" van de belangrijke beginselen die de kern van de wet vormen: het schadebeperkingsbeginsel (art. 6, § 2), het normaliseringsbeginsel, het responsabiliseringsbeginsel en het respecteringsbeginsel (art. 5, § 1).

Het gevolg hiervan is dat de tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf een veel radicalere uitsluiting is uit de samenleving dan met de enkele tenuitvoerlegging van een door de rechter uitgesproken vrijheidsstraf wordt bedoeld. (Gedeeltelijke) uitsluiting uit het stelsel van de sociale zekerheid komt, in het licht van de bepaling van de vrijheidsstraf als het verlies van het recht van komen en gaan, in wezen neer op een (niet bedoelde) overbestrafing, is de bron van vermijdbare detentieschade, staat haaks op het beginsel van normalisering en beperkt de veroordeelde in zijn

recht om aangesproken te worden op zijn individuele en sociale verantwoordelijkheid.³

De toekomstvisie was om het mogelijk te maken dat de gevangenisarbeid "op termijn" het voorwerp zou uitmaken van een arbeidsovereenkomst.³ Reeds bij de bespreking in het parlement werd een dergelijke "normalisering" weggestemd, voornamelijk om budgettaire redenen en wegens "onrealistisch". Thans wordt het oorspronkelijke perspectief uitdrukkelijk verlaten. Er wordt expliciet gesteld dat in de gevangenis beschikbare arbeid geen voorwerp uitmaakt van een arbeidsovereenkomst.

Verhalen van schade

Onder titel V (levensvoorwaarden) van de wet wordt een nieuw hoofdstuk XI, "Inhouding op door de penitentiaire administratie verschuldigde geldsommen" ingevoegd, met een enig artikel dat de penitentiaire administratie het recht geeft om bij opzettelijke beschadiging van goederen van de administratie deze schade te verhalen op de sommen die zij aan de gedetineerde verschuldigd zijn. Dit gaat gewoonlijk om het loon.

Deze praktijk bestaat al langer en werd tot dusver geregeld door artikel 78 van het Algemeen Reglement, een Koninklijk besluit uit 1965.⁵ De Raad van State heeft geoordeeld dat een Koninklijk Besluit hiervoor niet volstaat, vandaar dat het nu bij wet wordt geregeld. Overigens kan in dergelijk geval ook een tuchtsanctie worden opgelegd en kan ook een burgerlijke procedure worden ingeleid tot het bekomen van een schadevergoeding. Het nieuwe artikel stipuleert dat het beperkt dient te blijven tot maximum veertig procent van het verschuldigde maandloon voor penitentiaire arbeid.

In feite wordt de directeur hiermee én rechter én partij én deurwaarder die het loonbeslag uitvoert.

* Chris Hermans is lid van de redactie van Fatik.

¹ Op 6 september verscheen de wet tot wijziging van de basiswet in het Staatsblad. De wet treedt in werking op 16 september 2013.

² Dit is overigens ook een doelstelling in de European Prison Rules, nl. regel 26.17: As far as possible, prisoners who work shall be included in national social security systems.

³ Commissie "Basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden (2000), Voorontwerp van basiswet gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden, Parl. Doc 50K1076001, p.148.

⁴ o.c., p.159.

⁵ Koninklijk besluit houdende het algemeen reglement van de strafinrichtingen, d.d. 21 mei 1965, B.S. 25 mei 1965.

Tuchtregime

In de voorbereidende teksten van de basiswet⁶ is meermaals sprake van wat men noemt de "dialectiek van de controle". Op basis van onderzoek naar gevangenisopstanden en ontsnaptingen wordt het belang benadrukt van een evenwicht tussen de passieve en de actieve veiligheid. Camera's, tralies, dikke muren en deuren, de zogenaamde passieve veiligheid, kan niet slagen zonder de

*'actieve veiligheid' van hoog-kwalitatieve contacten, relaties en communicatie tussen personeel en gedetineerden, gekoppeld aan een actief regime en aantrekkelijke stimulansen tot participatie aan activiteiten.*⁷

In dit licht acht men ook het gebruik van de tuchtprocedure "bij de minste inbreuk, zeker niet wenselijk". De commissie basiswet beklemtoont daarbij het belang van informele reacties.

*Het vinden van het juiste evenwicht tussen de voor- en nadelen van de formele en informele afhandelingen van ordeverstoringen vereist een evenwichtige relatie tussen gedetineerden, bewaarders en de penitentiaire administratie, goed opgeleid personeel en een invloedrijke en actieve directie.*⁸

Lange tijd werd het tuchtregime in onze gevangenissen geregeld door het reeds genoemde Algemeen Reglement (art. 77-art. 90). Het was in zeer algemene termen gesteld, zowel wat betreft de inbreuken, de tuchtsancties als de procedure. Enkel voor de plaatsing in de strafcel werd er een maximumduur van de tuchtsanctie bepaald: niet langer dan negen dagen (art. 83). De basiswet bracht op dat vlak een grondige verandering. Het legaliteitsprincipe wordt toegepast. "Een gedetineerde mag tuchtrechtelijk niet gestraft worden voor andere inbreuken en met andere sancties dan die welke omschreven worden door deze wet" (art. 124). De wet voorziet twee categorieën van inbreuken, nl. van eerste en tweede categorie en de strafbaarstelling is afhankelijk hiervan. De basiswet omschrijft ook duidelijk de tucht procedure (art. 144), alsmede het principe van subsidiariteit (art. 122). Tevens wordt benadrukt dat het de uitsluitende bevoegdheid van de directeur is om tuchtsancties op te leggen én dat de gedetineerde tijdens de procedure recht heeft op bijstand van een

advocaat. Dit deel van de basiswet is in uitvoering sinds 1 september 2011.⁹

De recente wetwijziging deelt het bezit of gebruik van technologische communicatiemiddelen (met name de gsm) in als een inbreuk van eerste categorie in plaats van als tweede categorie, waardoor een zwaardere bestraffing mogelijk wordt. Het voegt ook inbreuken op de regels van het huishoudelijk reglement toe. Ten slotte verzwaart de nieuwe wet de sanctie "opsluiting in de strafcel" in geval van gijzelneming. Daar waar steeds het maximum aantal dagen opsluiting in de strafcel beperkt werd tot negen dagen, wordt dit nu verhoogd naar veertien dagen. De Minister verantwoordt deze verzwaaring "tegen de achtergrond van de herhaalde gijzelnemingen en de wens om er repressief op te reageren". Zij verwijst in de bespreking in de Kamer verder naar de vakbonden, naar het advies van de Centrale Toezichtsraad voor het gevangeniswezen en naar het CPT. Zij verklaarde:

*De Centrale Toezichtsraad was eerder voorstander om de sanctie te beperken tot een maximumduur van 9 dagen. Het Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Verderende Behandeling of Bestrafing, dat regelmatig de toestand van de Belgische gevangenissen bestudeert, beveelt in voorkomend geval een periode van maximum 14 dagen aan.*¹⁰

"Aanbevelen" lijkt ons in deze niet bepaald de meest correcte term. De Minister laat zo uitschijnen dat ze het advies van het CPT volgt om zo bij voorbaat kritiek te pareren. In haar rapport aan de Belgische regering naar aanleiding van het ad hoc bezoek aan onder meer de gevangenis van Vorst van april 2012¹¹ schrijft het CPT letterlijk het volgende:

La délégation a néanmoins été informée du fait qu'un avant-projet de loi modifiant certains articles de la loi de principes du 12 janvier 2005 concernant l'administration pénitentiaire ainsi que le statut juridique des détenus était fin prêt, dont l'article 8 vise à doubler la période maximale de séjour en cellule disciplinaire (9 jours à l'heure actuelle), dans les cas les plus graves ("prise d'otage ou atteinte intentionnelle et sérieuse à l'intégrité physique de personnes").

Le CPT considère pour sa part que la durée maximale de séjour en cellule disciplinaire ne devrait

⁶ Zie parlementair document 50K1076001.

⁷ O.c., p. 176-177 – met verwijzing naar o.m. Sparks, R., Bottoms, A.E. en Hay, W., *Prisons and the problem of order*, Clarendon Studies in Criminology, Oxford, Clarendon Press, 1996, 329-334.

⁸ O.c., p. 188.

⁹ K.B. van 8 april tot bepaling van de datum van inwerkingtreding en uitvoering van verscheidene bepalingen van de titel VII van de basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, B.S. 21 april 2011.

¹⁰ Parl. Doc. 53 2744/004, p.8.

¹¹ T. Daems, "Montesquieu in Brussel: over het eerste ad hoc-bezoek van het Europese antifoltercomité aan België", *Fatik*, 2013, nr. 137, p. 11-16.

*pas excéder 14 jours pour une infraction donnée, et devrait, de préférence, être plus courte.*¹²

Op procedureel vlak schaft de nieuwe wet de verplichting af om de gedetineerde in kennis te stellen dat er geen tuchtprocedure zal worden opgestart na de opmaak van een tuchtrapport. Ook deze wijziging blijkt ingegeven door de vakbonden en overtuigt geenszins.

*Het is niet opportuun de indruk te wekken bij de gedetineerde dat de directeur het in zekere zin "oneens"¹³ is met de beambte die hem het rapport heeft bezorgd door aan de gedetineerde mee te delen dat hij er geen gevolg aan zal geven. De beambte kan de feiten goed waargenomen hebben, maar kan zich vergist hebben in zijn relaas ervan zodanig dat de procedure bedoeld is om te mislukken, of de directeur kan menen dat een tuchtrechtelijke procedure niet opportuun is, enz. Dit alles kan besproken worden met de betrokken beambte, zonder dit te moeten meedelen aan de gedetineerde.*¹⁴

Of deze wijziging nodig was en het beoogde doel dient, is maar zeer de vraag. De gedetineerde wordt in de nieuwe regeling niet meer formeel in kennis gesteld en blijft erover in het ongewisse waarom geen tuchtprocedure wordt opgestart. Dit verandert niets aan het feit dat de gedetineerde hoe dan ook merkt dat er geen procedure wordt opgestart. In principe zou hij moeten weten dat er een rapport werd opgesteld. Het is immers, in de lijn van de genoemde "dialectiek van de controle", gebruikelijk dat de beambte eerst de gedetineerde op zijn gedrag aanspreekt en hem vervolgens inlicht dat hij een tuchtrapport zal opstellen.

Fouille

De belangrijkste en meest omstreden wijziging in deze wet is die in verband met de fouille.¹⁵ Voor de invoering van de basiswet¹⁶ gold als regelgeving de omzendbrief nr. 1749 "veiligheid – controlemaatregelen – fouille" van Minister Verwilghen.¹⁷ Deze circulaire maakte een onderscheid tussen drie vormen van fouillering: de summiere, de grondige en de volledige fouillering. Bij de summiere fouille bestaat uit een controle van de jas nadat deze is overhandigd en het betasten van de broekzakken en de broekspijpen van de gedetineerde. De grondig fouille gaat een stapje verder en behelst het aftasten van de gedetineerde waarbij hij zijn armen

en benen dient te spreiden. De volledige fouille is de meest ingrijpende en vindt plaats in een aparte ruimte, waarbij de gedetineerde gevraagd wordt zich volledig te ontkleden. De kledij wordt vervolgens gecontroleerd en de beambte voert een visuele controle uit op het lichaam. Hierbij wordt gevraagd om zich 360° rond te draaien en om enkele malen door de knieën te buigen. Deze omzendbrief bepaalde wanneer welke vorm van fouille diende te gebeuren. De "volledige fouillering" diende o.m. te gebeuren na het ongestoord bezoek, vóór het binnenkomen en vóór plaatsing in een strafcel.

De invoering van artikel 108, § 2 beperkte het beroep op deze "volledige fouillering" en voerde ook andere termen in. In haar memorie van toelichting stelde de Commissie basiswet:

De intieme fouillering van gedetineerden is, sinds het drugprobleem zijn intrede heeft gedaan in de gevangenissen, een ingeburgerde praktijk geworden, alhoewel daarvoor bezwaarlijk een wettelijke grondslag voor gevonden kan worden, wat uiteraard in contrast staat tot de strenge wetgeving die in het Wetboek van Strafvordering het onderzoek aan het lichaam regelt (art. 90bis Sv.)

*Teneinde te vermijden dat een praktijk, die in de realiteit van de penitentiaire praxis in sommige gevallen als een noodzaak wordt beschouwd, zich in feite toch zou doorzetten, zonder enige wettelijke grondslag, leek het verkieslijker desbetreffende een beperkende regeling voor te stellen.*¹⁸

Bij de artikelsgewijze bespreking wordt de nieuwe terminologie van de wet toegelicht. De wet onderscheidt enerzijds "onderzoek aan de kledij" en anderzijds "fouillering op het lichaam". Volgens de memorie van toelichting bestaat er tussen beiden een belangrijk gradueel verschil:

Het onderzoek aan de kledij houdt in dat de kledij betast en doorzocht wordt met het doel na te gaan of de gedetineerde daarin of daaronder voorwerpen of substanties verborgen heeft die verboden of gevaarlijk zijn. In dat verband kan men een persoon wel van zijn overkleding laten ontdoen, zonder hem evenwel te kunnen verplichten zich te ontkleden tot op het lichaam.

12 CPT, Rapport au Gouvernement de la Belgique relatif à la visite effectuée en Belgique par le Comité européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements inhumains ou dégradants (CPT) du 23 au 27 avril 2012, CPT/Inf, 2012, 36, p. 19 - <http://www.cpt.coe.int/documents/bel/2012-36-inf-fra.pdf>.

13 in de Franse tekst staat er "que le directeur 'désavoue' en quelque sorte l'agent"

14 Parl. Doc. 53 2744/001, p.9.

15 Hermans, C., "In de handen van de staat", *Fatik*, 2013, nr.137, p.1-2. en Hermans, C., "Het paard en de wagen: enkele bedenkingen bij het onthaal van de stapsgewijze inwerkingtreding van de basiswet.", *Fatik*, 2007, nr.113, p.1-2.

16 De bepalingen over de fouilles traden in werking op 15 januari 2007.

17 Ministeriële omzendbrief betreffende veiligheid – controlemaatregelen – fouillering, nr. 1749, 17 september 2002.

18 Parl. Doc. 50K1076001, p. 182.

De fouillering op het lichaam is een maatregel die verder gaat. Deze maatregel laat niet alleen toe om de gedetineerde te verplichten zich tot op het lichaam te ontkleden, maar zelfs om de openingen en de holten van het lichaam uitwendig te schouwen. De gedetineerde kan op grond hiervan uitgenodigd worden om zijn mond te openen en te tonen dat hij hierin niets verbergt, of om zich voorover te buigen opdat de fouilleerders door uitwendige schouwing zouden kunnen nagaan of hij tussen de dijen geen voorwerpen of stoffen verbergt die verboden of gevaarlijk zijn.

Het onderzoek aan het lichaam, d.w.z. met aanraking van het lichaam wordt in het genoemde art. 90bis Sv. geregeld en valt derhalve buiten de bevoegdheid van de penitentiaire administratie en de basiswet.

De basiswet (art. 108, §2) bepaalde tot dusver uitdrukkelijk dat de fouillering van het lichaam enkel kon "indien er individuele aanwijzingen zijn dat het onderzoek aan de kledij van de gedetineerde niet volstaat". De directeur dient deze fouillering "bij afzonderlijke beslissing" te bevelen, "zo nodig met ontkleding en het uitwendig schouwen van de openingen en de holten van het lichaam."

Deze inperking van de voorheen bestaande praxis, zorgde voor kritiek vanuit vakbondshoek, die schermde met het aloude argument van de veiligheid.¹⁹ Er kwam al gauw een reactie van de penitentiaire administratie in de vorm van een collectieve brief (nr. 86, d.d. 19 februari 2007). Deze legde de gevangenisdirecties een merkwaardige interpretatie van de wet op, waarbij totaal voorbij werd gegaan aan de hierboven geciteerde memorie van toelichting. De brief schrijft immers voor wanneer er welke vorm van fouille dient te gebeuren en maakt nieuwe onderscheidingen. Het schrijft een "volledig onderzoek aan de kledij" voor na bezoek aan tafel, bij terugkeer van het justitiepaleis en bij een overbrenging. Hierbij dient de gedetineerde zich volledig te ontkleden en de beambte controleert de kledij. Hij gaat ook na of alle kledij is afgegeven. Vermits deze vorm van fouille bestempeld wordt als "onderzoek aan de kledij", schrijft men hier geen geïndividualiseerde motivering voor. Verder bepaalt deze nota van de Directeur-Generaal de gevallen waarin systematisch een fouillering op het lichaam moet worden bevolen, nl. "wanneer de gedetineerde zonder toezicht in contact is geweest met personen van buiten de inrichting: bij onge-

stoord bezoek, verlof, uitgaansvergunning, beperkte detentie, opsluiting." In bijlage bij de brief wordt een model voor "geïndividualiseerde motivering" gevoegd, waarbij de "individuele aanwijzingen" in genoemde gevallen al worden voorzien: "Betrokkene is in de buitenwereld in contact geweest met personen extern aan de gevangenis. Dit contact brengt het risico met zich mee dat de betrokken gedetineerde in het bezit is van verboden voorwerpen of substanties". In tegenstelling tot de individuele aanwijzingen bij specifiek gedrag, men heeft bijvoorbeeld bij het bezoek vastgesteld dat de gedetineerde iets wegstopte, kan men dit bezwaarlijk "individuele aanwijzingen" noemen. Deze duidelijke discrepantie tussen de wet en de interpretatie ervan door de administratie, leidde al snel tot rechtszaken²⁰, waarbij de ene rechter de administratie, de andere de gedetineerde(n) in het gelijk stelden. Punt van discussie was of het voorgeschreven "volledig onderzoek aan de kledij" eigenlijk geen "fouillering aan het lichaam" was, waarbij een individuele beslissing van de directeur noodzakelijk was.

Naar aanleiding van een aantal zaken, sprak ook de Raad van State zich hierover uit.²¹ Zij interpreteert duidelijk de in de collectieve brief genoemde "volledig onderzoek aan de kledij" als een "fouillering aan het lichaam" waarvoor een geïndividualiseerde beslissing noodzakelijk is. Zij voegt eraan toe:

Artikel 108, §2 van de basiswet garandeert aan de gevangene dat een gedwongen fouillering op het lichaam slechts kan plaatsvinden na een bevel daartoe van de gevangenisdirecteur. Dat houdt in dat de gevangene in kennis wordt gesteld van die beslissing alvorens hij gedwongen kan worden het onderzoek op het lichaam te ondergaan. Waarmee het bestuur dan ook in alle duidelijkheid het noodzakelijk bewijs levert dat de beslissing van de directeur aan de fouille op het lichaam voorafgaat.²²

Het is opmerkelijk dat niemand de vernietiging van deze collectieve brief heeft gevraagd. Door de vernietiging van tuchtsancties die zich op deze interpretatie baseren en door de vernietiging van een dienstnota van de directie van Leuven-Centraal²³ verklaart de Raad van State immers de interpretatie die deze collectieve brief geeft als onwettig. In het licht van deze uitspraken verbaast het nog meer dat deze collectieve brief niet werd ingetrokken of dat een omzendbrief van de Minister een en ander klaarder regelde.²⁴

19 Naar aanleiding van opmerkingen van vakbondsleden werden ook in het parlement hierover vragen gesteld: o.m. op 6 maart 2007 door kamerlid Schoofs (VB) (vraag nr. 14288 - CRIV 51 COM 1223) en op 20 mei 2008 door kamerlid Perpète (PS) (vraag nr. 5361 - CRIV 52 COM 216).

20 Ook hierover volgden parlementaire vragen, o.a. door kamerlid Milcamps (PS) op 23 maart 2010 (CRIV 52 COM 842).

21 Raad van State, arrest 193.379 van 18 mei 2009; arrest 197.430 van 28 oktober 2009; arrest 216.284 van 16 november 2011, arrest 216.723 van 7 december 2011 en arrest 217.535 van 24 januari 2012.

22 Raad van State, arrest 216.723 van 7 december 2011, § 6.3.

23 Raad van State, arrest 193.379 d.d. 18 mei 2009.

24 Verschillende Ministers van Justitie hebben daarbij boter op het hoofd: Laurette Onkelinx, Jo Vandeurzen, Stefaan De Clerck en huidig Minister Annemie Turtelboom.

In tegenstelling tot wat men zou verwachten na dergelijke uitspraken, gaat het echter totaal de andere kant op. In een parlementaire vraag aan Minister Turtelboom wijst N-VA-kamerlid Smeyers op deze interpretatie van de Raad van State en het feit dat de administratie de wet anders interpreteert. Zij stelt de vraag wat de Minister gaat ondernemen om die tegenstrijdigheid op te lossen en om duidelijkheid te scheppen. In haar antwoord schaarde de Minister zich volledig achter de eerder genoemde collectieve brief.

Een aantal gedetineerden hebben gerechtelijke stappen tegen deze regeling ondernomen. Er bestaat dus een aantal beslissingen ter zake, maar nog geen eenduidige rechtspraak. De Raad van State lijkt inderdaad van oordeel dat het volledig onderzoek van de kledij overeenkomt met de foullering op het lichaam in de zin van artikel 108 en dus dat een individuele beslissing van de directeur noodzakelijk is.

Op dit ogenblik bestaat alleen het arrest waarnaar u verwijst.²⁵ Daarentegen bestaat wel al een zestal beslissingen, zowel in kort geding als ten gronde, waarbij de rechtbank duidelijk bepaalt dat het volledig onderzoek van de kledij niet overeenkomt met foullering op het lichaam en daarbij onder andere steunt op het arrest van het Hof van Cassatie. Slechts één arrest spreekt zich in de andere zin uit. Er is dus nog geen eenduidigheid binnen de rechtspraak rond de wettelijkheid van het volledig onderzoek van het lichaam.²⁶

Een jaar later, nl. op 4 februari 2013 kondigt Minister Turtelboom op haar webstek de wijziging van de basiswet aan. "Naakt foulleren wordt gemakkelijker, tuchtsancties worden verscherpt", zo luidt de kop²⁷ van het stuk.

De Minister verantwoordt in het parlement de wetswijziging, die in feite de door de Raad van State onwettig verklaarde praktijk in de wet verankert, omwille van de veiligheid. De individuele aanwijzingen voor een foullering op het lichaam hoeven niet meer in een aantal situaties, nl. bij het betreden van de gevangenis, voorafgaand aan de plaatsing in de strafcel of de veiligheids-cel en na het gewone of ongestoorde bezoek (niet na glasbezoek of bezoek van advocaat of consulaire ambtenaar). Daarenboven kan de beslissing aan de gedetineerde worden bezorgd (uiterlijk vierentwintig uur) nadat de foullering heeft plaatsgevonden.

Ook gedetineerden die de gevangenis regelmatig verlaten en die op zich geen gevaar voor de veiligheid betekenen, dienen systematisch gefouilleerd te worden bij de terugkeer naar de gevangenis. De praktijk leert immers dat zij zwaar onder druk gezet kunnen worden door medegedetineerden om allerlei verboden voorwerpen de gevangenis binnen te smokkelen. Het is dan ook in het belang van de persoonlijke veiligheid van deze gedetineerden zelf dat zij systematisch onderworpen worden aan de foullering op het lichaam.²⁸

De Minister legt daarmee uitdrukkelijk het advies van de Raad van State naast zich neer. Die had fundamentele vragen bij het wetsontwerp. Zij wijst, zoals wij hierboven al deden, naar de oorspronkelijke optie van de wetgever, die heeft, zoals de Raad van State, afdeling Bestuursrechtspraak al oordeelde "de ontkleding tot op het naakte lichaam als een ernstige aantasting van de persoonlijke waardigheid beschouwd" en ze daarom onderworpen aan de voorafgaande toelating van de gevangenisdirecteur. Scherp merkt de Raad van State op dat de memorie van toelichting bij het ontwerp nauwelijks een indicatie bevat

omtrent de verantwoording om van deze optie af te wijken; er wordt enkel op vage wijze verwezen naar de praktijk en de inefficiënte van het bestaande regime, waarbij gewag wordt gemaakt van het bestaan van "meerdere problemen".²⁹

Luidop vraagt de Raad van State zich af of het ontworpen artikel 108, § 2, eerste tot derde lid, de toets aan de grondrechten kan doorstaan. Zij refereert daarbij naar rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat erkent dat een lichaamsonderzoek in de gevangenis noodzakelijk kan zijn, maar dat het dan op een behoorlijke wijze moet worden uitgevoerd, met respect voor de menselijke waardigheid en niet op arbitraire wijze.

Bij de bespreking in de Kamer blijft Minister Turtelboom deze pertinente opmerking van de Raad van State naast zich neerleggen. Zij toont niet aan waarom een dergelijke foullering "noodzakelijk" is "zonder een specifiek en individueel risico voor de orde en veiligheid te moeten aantonen." Zij verwijst bij de artikelsgewijze bespreking naar "een aantal situaties".³⁰ Verboden voorwerpen, zoals drugs, worden volgens haar

Steeds na contacten met de buitenwereld de gevangenis binnengesmokkeld. Deze voorwerpen

²⁵ Hetgeen manifest niet correct is. Zie voetnoot 20 voor andere arresten van de Raad van State.

²⁶ Kamer, Integraal verslag - Commissie voor de Justitie, CRIV 53 COM 393, d.d. 8 februari 2012, p. 50.

²⁷ <http://annemieturtelboom.be/2013/02/04/naakt-foulleren-wordt-gemakkelijker-tuchtsancties-woorden-verscherpt/>

²⁸ Parl. Doc. 53 2744/001, p. 6-7.

²⁹ O.c., p. 19.

³⁰ Parl. Doc. 53 2744/004, p. 17.

worden verborgen op het lichaam en kunnen niet gedetecteerd worden via het metaalportiek of bij het onderzoek aan de kledij.³¹

Drugs kunnen inderdaad niet worden gedetecteerd via de metaaldetectie, maar daarvoor kunnen dan weer drugshonden worden ingezet. Voor wapens, het tweede voorbeeld dat de Minister aanhaalt³² gaat haar redenering dan weer niet op. Daar is de metaaldetectie wel degelijk een alternatief. De argumenten van de Minister overtuigen niet en blijven nogal vaag. In een poging de zaak iets concreter te krijgen vroeg PS-senator Willy Demeyer de Minister naar aanleiding van dit wetsontwerp naar specifieke cijfers. Hoeveel drugs worden er in beslag genomen? Welke tuchtsancties worden er dan uitgesproken en hoeveel inbeslagnames monden uit in een verschijnen voor de rechtbank?³³ Op deze vraag volgde tot dusver nog geen antwoord.

Besluit

De wijziging van de basiswet is op meer dan een vlak opmerkelijk. Ten eerste wijkt ze ver af van de oorspronkelijke bedoeling van de wetgever die penitentiaire praxis wilde aanpassen aan de meest recente normen op vlak van rechtsbescherming en grondrechten. Thans wordt hiervan afgestapt, de praxis die de wet naar haar hand zette, wordt niet aangepast, maar de wet wordt aangepast aan de praxis.

Ten tweede was nooit zo duidelijk dat het de vakbonden waren die de wet hebben gedictieerd. Uit de parlementaire bespreking blijkt duidelijk dat deze wet er gekomen is op vraag van de vakbonden. Minister Turtelboom geeft uitdrukkelijk toe dat *“voorliggende aanpassingen van de basiswet”* er gekomen zijn *“na onderhandelingen met de vakorganisaties van de penitentiaire beambten”*.

De vakorganisaties van de penitentiaire beambten hebben aangedrongen op deze wijzigingen die ook deel uitmaken van het met hen afgesloten protocolakkoord.³⁴

Buiten voormalig Minister De Clerck en Ecolo-volksvertegenwoordiger Lahssaini³⁵ lijkt niemand zich aan de rol van de vakbonden te storen. Beide heren wijzen op de druk van de vakbonden. Het is dan ook verbazingwekkend dat de regering aan deze druk is bezweken, temeer daar Mevrouw Turtelboom, tijdens een vorige legislatuur als Minister van Binnenlandse aangelegenheden de vakbonden nog een minimale dienstverlening wilde opleggen.³⁶ Nog meer tenenkrukkend is het dat het parlement in plaats van zijn rol van waakhond te spelen, het wetsontwerp gedwee heeft goedgekeurd en daarmee de basiswet heeft uitgekleeft.

³¹ *ibidem*

³² Parl. Doc. 53 2744/004, p. 21.

³³ Schriftelijke vraag nr. 5-8940 van Willy Demeyer (PS) d.d. 3 mei 2013, aan de minister van Justitie.

³⁴ O.c., p. 8 - N-VA-kamerlid De Wit verwijst uitdrukkelijk naar protocol nr. 376 van 16 mei 2012 waarin zelfs een timing voor behandeling in het Parlement is opgenomen! (o.c., p. 18)

³⁵ Parl. Doc. 53 2744/004, p. 6 – Hij roept op tot een debat hierover, maar hier wordt geen gevolg aan gegeven.

³⁶ Op 18 november 2009 in verschillende media, onder ander bij de VRT en in Gazet van Antwerpen.

Elektronisch toezicht bij daders van intrafamiliaal geweld¹

Gwen Herkes *

De nieuwe Ministeriële omzendbrief van 12 maart 2013, betreffende de reglementering inzake elektronisch toezicht als uitvoeringsmodaliteit voor gevangenisstraffen waarvan het totaal in uitvoering zijnde gevangenisstraffen drie jaar niet overschrijdt, zal ervoor zorgen dat gevangenisstraffen tussen zes maanden en drie jaar opnieuw uitgevoerd kunnen worden. Om dit mogelijk te maken werden er verschillende aanpassingen gedaan aan de procedure die men moet volgen om elektronisch toezicht te kunnen bekomen.

Het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen is een Belgische federale overheidsinstelling die sinds 2002 instaat voor het waarborgen en bevorderen van de gelijkheid van vrouwen en mannen en de bestrijding van elke vorm van discriminatie en ongelijkheid op basis van het geslacht. Aangezien slachtoffers van intrafamiliaal geweld vaak in penibele situaties terecht zullen komen door de nieuwe omzendbrief, heeft het Instituut een beleidsadvies geschreven over het elektronisch toezicht (hierna ET) bij daders van intrafamiliaal geweld.²

ET als remedie tegen de straffeloosheid in België?

“De daadwerkelijke en snelle uitvoering van de straffen en hoofdzakelijk van de korte gevangenisstraffen is noodzakelijk opdat het strafrechtelijk systeem opnieuw geloofwaardig zou zijn. In de huidige context van overbevolking in de gevangenissen vormt het elektronisch toezicht daartoe een bevoorrecht middel. Deze omzendbrief (over de reglementering van elektronisch toezicht) beoogt de optimalisering van de strafuitvoering

voor personen veroordeeld tot straffen die de drie jaar niet overschrijdt en voor wie, behoudens uitzonderingen, het elektronisch toezicht de norm moet worden wat de strafuitvoering betreft.”³

In België hebben we nog steeds te kampen met een grote overbevolking in de gevangenissen, daar er een capaciteit is van 9.255 gedetineerden en er toch 11.732 mensen opgesloten zitten. Dit komt neer op 127 gevangenen waar er slechts plaats is voor 100. Als gevolg van deze overbevolking merken we dat verschillende kortdurende gevangenisstraffen niet meer uitgevoerd werden en ontstond er een gevoel van straffeloosheid bij de Belgische bevolking. Door de problematiek van overbevolking in de gevangenissen en de straffeloosheid wordt het ET door minister Turtelboom ingezet als één van de voornaamste instrumenten in haar strijd tegen de overbevolking van de gevangenissen.⁴

Het is echter spijtig om te merken dat de kostenbesparing en het ontlasten van de overbevolkte gevangenissen nog steeds⁵ als de belangrijkste achterliggende argumenten gebruikt worden om het toepassingsterrein van ET uit te breiden, wat ten koste gaat van de sociale invulling van het ET. Ook in de nieuwe Ministeriële omzendbrief over de toepassing van ET zien we dat er gestreefd wordt naar een kwantitatieve verhoging, waarbij een versoepeling van de selectiecriteria en een verzwakking van de sociale begeleiding zich voordoen.

Toch is het duidelijk dat een naakte toepassing van het ET waarbij men weinig aandacht besteedt aan individualisering, waardoor het meer aanleunt bij een zuivere vorm van huisarrest, zeker niet aangewezen is en zelfs contraproductieve gevolgen kan teweegbrengen.⁶ Men verwaarloost hierbij

* Gwen Herkes werkt voor het secretariaat van de Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen en is werkzaam als attaché bij het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, zij verleent daar haar assistentie aan het Federaal steunpunt geweld op vrouwen

1 Dit artikel werd afgesloten vóór de bekendmaking van ministeriële omzendbrief nr. ET/SE-2 van 17 juli 2013, die de regelgeving in tussentijd licht heeft gewijzigd.

2 Graag wens ik de verschillende mensen en diensten te bedanken die me informatie hebben bezorgd en hulp hebben verleend om het oorspronkelijke advies tot stand te brengen zoals onder meer de Dienst strafrechtelijk beleid, FOD justitie, directeur van een gevangenis, de leden van het CO3-pilootproject en Marijke Weewauters (Diensthoud federaal steunpunt geweld op vrouwen).

3 Inleiding van de Ministeriële omzendbrief nr.: ET/SE-1 van 12 maart 2013 betreffende de reglementering inzake het elektronisch toezicht als uitvoeringsmodaliteit voor gevangenisstraffen waarvan het totaal in uitvoering zijnde gevangenisstraffen drie jaar niet overschrijdt.

4 <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/bevolking/andere/gevangenen/>

5 K. Beyens, R. Bas en D. Kaminski, (2007). Elektronisch toezicht in België. Een schijnbaar penitentiair ontpoppingsmiddel. *Panopticon*, 2010, nr. 3, p. 21-40.

6 K. Beyens, M.-S. Devresse, D. Kaminski en H. Luypaert, “Over het ‘eigenaardig karakter van het elektronisch toezicht in België.”, *Fatik*, 2007, p. 4-15.

dikwijls het sociale perspectief, waarbij het ET ingevuld wordt op geïndividualiseerde wijze met aandacht voor re-integratie door bijvoorbeeld activering en responsabilisering. Ondermeer een belangrijk aspect hierbij is de aandacht voor de noden van de onder toezicht gestelde en de huisgenoten.⁷

Voorts valt het nog af te wachten of het maken van ET tot de regel in plaats van de uitzondering, een oplossing zal kunnen vormen voor deze problemen. Kristel Beyens⁸ stelt dat verschillende onderzoeken een aanzuigende werking voorspellen als gevolg van het op grote schaal invoeren van het ET, waardoor er geen daling van de gevangenispopulatie zal vastgesteld worden. We zien dat de vermindering van de omvang van de gevangenispopulatie echter niet door het aanpassen van één factor zal kunnen verminderen, maar dat dit tot stand komt door een complex samenspel van verschillende factoren. Ook hebben verschillende onderzoeken reeds uitgewezen hebben dat een goed uitgewerkt ET minstens even zwaar kan zijn als een gevangenisstraf. Toch lijkt de bevolking dit niet altijd op deze manier te percipiëren. 'Thuiszitten' wordt vaak gezien als een onvoldoende bestraffing voor de feiten die men gepleegd heeft.⁹ Op basis van deze argumenten kunnen we betwijfelen of het ET, zoals het momenteel wordt gebruikt, effectief tegemoet kan komen aan de doelstellingen die de minister van Justitie nastreeft.

Oude vs nieuwe omzendbrief

De vorige Ministeriële omzendbrief nr. 1803 (III) van 25 juli 2008 betreffende de reglementering van elektronisch toezicht als strafuitvoeringsmodaliteit wordt vervangen door de nieuwe Ministeriële omzendbrief ET/SE-1 van 12 maart 2013 betreffende de reglementering inzake het elektronisch toezicht als uitvoeringsmodaliteit voor gevangenisstraffen waarvan het totaal in uitvoering zijnde gevangenisstraffen drie jaar niet overschrijdt. In hetgeen wat volgt zullen de verschillen tussen deze twee omzendbrieven duidelijk worden.

In de omzendbrief van 2008 werden er twee basisvereisten aan de grondslag gelegd om een goed verloop van het ET te kunnen verzekeren. De veroordeelde diende zich vooreerst akkoord te verklaren met de standaardinstructies. Daarnaast was het akkoord van de meerderjarige huisgenoten noodzakelijk, om te verzekeren dat de huisgenoten zich bewust waren van de impact van het ET. Deze laatste basisvereiste, die vijf jaar geleden nog

als onontbeerlijk beschreven werd, is niet meer opgenomen in de nieuwe omzendbrief. Momenteel is het enkel verplicht voor de gevangenisdirecteur om zich – telefonisch – te vergewissen van de instemming van de meerderjarige medebewoners indien de veroordeelde zelf niet gedomicilieerd is op het adres waar het ET zal plaatsvinden.

Vroeger nam de gevangenisdirecteur de beslissing tot ET voor veroordeelden tot één of meer vrijheidsstraffen waarvan het uitvoerbaar gedeelte drie jaar of minder bedroeg met uitzondering van de veroordeelden voor feiten van seksueel misbruik (seksuele misdrijven gepleegd op minderjarigen of met hun deelneming). Dit is nog steeds het geval, hoewel de definitie van seksueel misbruik beperkt werd tot deze seksuele misdrijven waarbij men veroordeeld werd voor een straf die het totaal van één jaar hoofdgevangenisstraf overschrijdt. Wel is belangrijk om het verschil op te merken tussen de twee omzendbrieven in de procedure die de gevangenisdirecteur moet volgen.

Met het invoeren van de nieuwe omzendbrief van 12 maart 2013 bestaat er theoretisch nog steeds de mogelijkheid om een maatschappelijk onderzoek te bevelen, maar enkel wanneer de gevangenisdirecteur het onontbeerlijk vindt om bijzondere voorwaarden op te leggen. Zelfs dan moet de gevangenisdirecteur eerst een verslag bezorgen aan de bevoegde regionale directeur waarin onder meer uiteen gezet moet worden waarom hij/zij het opleggen van bijzondere voorwaarden noodzakelijk acht. Tot voor deze omzendbrief moest de gevangenisdirecteur onmiddellijk na ontvangst van het schriftelijk verzoek van de veroordeelde tot ET, een maatschappelijke enquête aanvragen aan het Nationaal Centrum voor Elektronisch Toezicht (NCET), die dit op haar beurt overmaakte aan de directeur van het bevoegde justitiehuis. Deze maatschappelijke enquête bevatte verschillende elementen die de gevangenisdirecteur in staat moest stellen om een beter zicht te krijgen op zaken zoals het akkoord van de eventuele meerderjarige huisgenoten, de nuttige dagbesteding, de familiale context, de aard van de gepleegde feiten, het manifest risico dat de veroordeelde een ernstig gevaar vormt voor de fysieke integriteit van derden, het risico dat hij/zij de slachtoffers zou lastigvallen, het risico op het plegen van nieuwe ernstige strafbare feiten...

Hoewel deze aanpassingen ingevoerd werden om het hele systeem van de strafuitvoering te rationaliseren, is het duidelijk dat de veranderingen geen rekening houden met de gevolgen die ze teweeg kunnen

⁷ Ibid.

⁸ K. Beyens, "Elektronisch toezicht. Een oplossing voor de Belgische strafrechtsbedeling?", *Panopticon*, 1996, p. 473-498.

⁹ R.R. Gainey en B.K. Payne, «Understanding the experience of house arrest with electronic monitoring: an analysis of quantitative and qualitative data», *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2000, p. 44, 84-96.

brengen wanneer het ET wordt ingevoerd bij bepaalde groepen van veroordeelden.

ET bij partnergeweld

De twee grootste veranderingen, namelijk het (gedeeltelijk) afschaffen van de instemming van meerderjarige medebewoners en van de maatschappelijke enquête, hebben zware gevolgen bij het toepassen van het ET bij daders van intrafamiliaal geweld. We zullen beschrijven welke impact de nieuwe omzendbrief kan hebben op het leven van de slachtoffers van intrafamiliaal geweld.

Het gezin is in onze samenleving het meest gewelddadig sociaal systeem en geweld in de privésfeer komt voor in alle sociaaleconomische klassen en binnen alle culturen.¹⁰ We spreken van familiaal geweld wanneer er enerzijds dwingend of intimiderend gedrag wordt uitgeoefend tegenover een gezins- of familielid of (ex-)intieme partner. Anderzijds moet dit dwingend of intimiderend gedrag gepaard gaan met geweld of dreiging met geweld. Het is dus de combinatie van dwang, intimidatie en een dreiging met geweld of effectieve geweldpleging die bepaalt of er sprake is van familiaal geweld.¹¹ Als we hierna spreken over 'daders van intrafamiliaal geweld' bedoelen we deze die door de strafrechter veroordeeld werden tot een gevangenisstraf. In het kader van de nieuwe omzendbrief bedoelen we hiermee diegenen die gestraft werden met een hoofdgevangenisstraf van zes maanden tot drie jaar.

Er moeten dikwijls al erg zware en langdurige feiten gepleegd zijn, wanneer een bepaalde handeling of situatie uiteindelijk zal leiden tot een strafrechtelijke veroordeling. Geweldpleging is dikwijls een combinatie van zowel individuele, situationele, relationele en culturele factoren. Gezinsleden brengen veel tijd door met elkaar, waarbij hun interacties intensief zijn en een groot deel van hun leven uitmaken. Daarnaast stelt de gezinssituatie de slachtoffers van geweld in een meer kwetsbare en zwakke positie omdat men vaak onder druk komt te staan om deze praktijken geheim te houden. De factoren die bijdragen tot geweldpleging kunnen opgedeeld worden in drie soorten, nl. de

risicofactoren, beschermende factoren en uitlokkende factoren.¹²

Uit een onderzoek waarover gerapporteerd wordt door Robert en Stassart¹³ is gebleken dat de gekoesterde verwachtingen van veroordeelden onder ET niet altijd even realistisch zijn. Meer dan een derde van de personen in het onderzoek bleken het moeilijker te hebben met het ET dan ze op voorhand verwacht hadden. Hoewel men wel opnieuw in de thuisomgeving geplaatst wordt, is er zeker sprake van een schijnbare 'vrijheid' aangezien men veel beperkingen opgelegd krijgt. De meeste daders zijn wel blij met het ET in plaats van de gevangenisstraf, maar de lasten die men moet dragen kunnen vergeleken worden met bijna alle '*pains of imprisonment*' van Sykes (namelijk de deprivatie van autonomie, goederen en diensten, vrijheid en heteroseksuele relaties).¹⁴ De meeste klachten zijn er rond het naleven van het strikte tijdschema, familiale problemen, het gebruik van de telefoon en de apparatuur en de schaamte voor de buitenwereld omtrent het dragen van een enkelband.¹⁵ Verschillende onderzoeken¹⁶ bespreken de nadelige gevolgen van het ET bij relaties die reeds als problematisch werden ervaren voor het onder ET plaatsen (zoals bij gevallen van intrafamiliaal geweld). Aan het ET zijn belangrijke psychologische effecten verbonden waar zowel de veroordeelde als de naaste omgeving mee te maken krijgt. We zien dat dit zich onder meer uit in extra stress, spanningen binnen de relaties, frustraties enzovoort. Het ET zorgt er ook voor dat de veroordeelde nog vaker thuis is dan voordien, wat ook dikwijls een enorme druk uitoefent op het slachtoffer. Deze zaken zijn stuk voor stuk risico- en uitlokkende factoren voor het ontstaan, verergeren of escaleren van familiale geweldssituaties.

Hoewel er vaak wordt aangehaald dat het ET kan leiden tot een betere integratie van de veroordeelde in de maatschappij omdat deze zijn sociale en intieme relaties kan blijven onderhouden, is het duidelijk dat deze situatie bij daders van intrafamiliaal geweld een omgekeerd effect kunnen teweeg brengen. Zo formuleert Roberts¹⁷ de '*intensification hypothesis*' die stelt dat indien de relatie voordien goed is, die onder ET nog kan verbeteren, maar bij een relatie met

10 Dienst voor het Strafrechtelijk Beleid: http://www.dsb-spc.be/web/index.php?option=com_content&task=view&id=58&Itemid=83

11 K. De Groof en T. De Gendt, *Kans op slagen: een integrale kijk op geweld in gezinnen*. Leuven, Uitgeverij LannooCampus, 2007, 284 p.

12 K. De Groof en T. De Gendt, 2007, o.c.

13 L. Robert en E. Stassart, Onder elektronisch toezicht gestelden aan het woord: krachtlijnen uit het eerste Belgische onderzoek, in *Elektronisch toezicht, de virtuele gevangenis als reële oplossing?*, T. Daems, S. De Decker, L. Robert en F. Verbruggen (red.), Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2009, p. 9-34.

14 R.R. Gayne en B.K. Payne, 2000, o.c.

15 K. Beyens, 1996, o.c.

16 A. Gibbs, en D. King, (2003) "The electronic bal land chain? The operation and impact of home detention with electronic monitoring in New Zealand.", *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 2003, nr. 36, p. 1-17; A. Hucklesby, (2008) "Vehicles of desistance? The impact of electronically monitored curfew orders", *Criminology and Criminal Justice*, 2008, nr. 8, p. 51-71; J.V. Roberts, *The virtual prison. Community custody and the evolution of imprisonment*, Cambridge, Cambridge University Presse, 2004, 105; L. Roberts en E. Stassart, 2009, o.a.; I. Walters, *Evaluation of the National Roll-Out of Curfew Orders*, London, Home office online report 15/12, 2002.

17 J.V. Roberts, 2004, o.c.

vooraf bestaande problemen kan het ET leiden tot een verdere verslechtering of zelfs beëindiging van de relatie. Deze hypothese is zeker van toepassing bij veroordeelden van partnergeweld waar de relatie reeds voor het ET in een zeer slechte positie was beland. De slachtoffers kunnen zich mee gestraft voelen met de veroordeelde, aangezien deze opnieuw in dezelfde situatie belanden als voor het ET maar met nog een grotere aanwezigheid van risicofactoren die het geweld kunnen doen escaleren. Bij ET is het voor de veroordeelden ook onmogelijk om op tijd een time-outperiode in te schakelen aangezien men onmogelijk even afstand kan nemen van de ruzie door uit het huis te gaan omdat ze zo hun voorwaarden zouden schenden. Hucklesby¹⁸ stelt dat het ET de waarschijnlijkheid om binnenshuis geweld te plegen verhoogt en dat het ET door de spanning die er ontstaat, relaties kapot maakt.

Al deze factoren doen blijken dat het ET bij daders van intrafamiliaal geweld erg nadelige gevolgen kan hebben voor de slachtoffers. De boodschap die men stuurt vanuit het strafrechtstelsel naar deze slachtoffers is dat de veiligheid in hun eigen huis niet gegarandeerd kan worden.¹⁹

Afschaffen van de instemming van meerderjarige medebewoners

Wanneer de veroordeelde de gezamenlijke domicilie (van hem/haar en zijn/haar partner) opgeeft als adres waar het ET zal plaatsvinden, ontstaat er een groot probleem aangezien de dader van het partnergeweld zonder verder overleg opnieuw in de gezamenlijke woning geplaatst wordt. Geweld is nog steeds een groot taboe in onze samenleving. Vooraleer een slachtoffer van intrafamiliaal geweld verdere stappen zet, werden meestal eerst alle andere mogelijkheden om hulp en verlossing te zoeken, zonder succes afgegaan.²⁰ Dikwijls twijfelt men bijzonder lang vooraleer het geweld aan te geven bij de politie. Het is dan ook een volledig verkeerd signaal naar de slachtoffers toe als de mogelijkheid bestaat dat de veroordeelde geweldenaar (zelfs zonder instemming) zo snel opnieuw naar huis mag komen. De time-outperiode²¹ wordt door hulpverleners als noodzakelijk gezien voor de slachtoffers om het geweld, dat dikwijls al erg lange tijd aansleepte, te verwerken. Deze periode is ook belangrijk voor de hulpverleners zelf om een veiligheidsplanning op te kunnen stellen. Het kan absoluut niet de bedoeling zijn dat omwille van deze nieuwe omzendbrief, de slachtoffers van partnergeweld zelf het huis moeten verlaten omdat de

veroordeelde dader zonder hun instemming onder ET geplaatst wordt.

Wanneer men het domicilieadres van de partner opgeeft en men daar zelf niet gedomicilieerd is, is men verplicht de partner eerst om instemming te vragen. Zoals hiervoor aangehaald gaat het bij veroordeelde daders in zaken van partnergeweld dikwijls om zeer zware vormen van intrafamiliaal geweld. Het blijkt bij uitstek een misdrijf te zijn waar er een ongelijke machtsverhouding aanwezig is in de relatie tussen het slachtoffer en de dader, waarbij er dikwijls sprake is van een zware emotionele afhankelijkheid van het slachtoffer. Door de grote angst en afhankelijkheid van het slachtoffer is het risico op een onvrijwillige instemming met dit verzoek erg groot. Voor de nieuwe omzendbrief van 12 maart 2013 werd er automatisch een maatschappelijke enquête uitgevoerd door een justitieassistent die op bezoek ging bij de omgeving van de veroordeelde om een duidelijk beeld te krijgen van de thuissituatie. Nu wordt deze praktijk geminimaliseerd tot een éénmalig telefonisch gesprek waarbij de directeur zich moet vergewissen van de instemming van de meerderjarige medebewoner. De anonimiteit en de onpersoonlijkheid, aangezien men wordt opgebeld door een persoon die men niet kent en waarbij het contact slechts éénmalig is, kunnen ervoor zorgen dat het slachtoffer wegens een gebrek aan vertrouwen niet durft mee te delen dat er sprake is van intrafamiliaal geweld en dat men het niet ziet zitten dat de veroordeelde partner opnieuw naar huis komt onder ET.

Zelfs indien de partner niet woonachtig is op de plaats waar het ET zal plaatsvinden, doen er zich problemen voor. Aangezien er enkel bijzondere voorwaarden opgelegd kunnen worden door de gevangenisdirecteur na een (uitzonderlijke) maatschappelijke enquête zien we dat door een gebrek aan voorwaarden verbonden aan het ET het risico op stalking door de veroordeelde partner van het slachtoffer erg groot is.

Afschaffen van de maatschappelijke enquête

De nieuwe Ministeriële omzendbrief zorgt ervoor dat het ET steevast als strafuitvoeringsmaatregel gekozen zal worden voor straffen tussen 6 maanden en 3 jaar. De wachtlijsten die voordien ontstonden door het gebrek aan capaciteit bij de justitiehuisen worden weggewerkt door ervoor te zorgen dat de maatschappelijke enquête de uitzondering wordt in plaats van de regel. Dit beleid verantwoordt de

18 A. Hucklesby, 2008, o.c.

19 E. Erez en P.R. Ibarra, 2007). Making your home a shelter: electronic monitoring and victim re-entry in domestic violence cases, *British Journal of Criminology*, 2007, nr. 47, p. 100-120.

20 K. De Groof, en T. De Gendt, 2007, o.c.

21 De periode waar het slachtoffer niet meer samenleeft met de dader (vb. omwille van detentie).

minister van Justitie door het feit dat er bij de grote meerderheid van de maatschappelijke enquêtes die uitgevoerd werden, geen tegenindicaties aanwezig bleken te zijn.

Hoewel sommigen het afschaffen van de maatschappelijke enquêtes een pragmatische oplossing zullen vinden om om de straffeloosheid tegen te gaan en om bijgevolg de geloofwaardigheid van het strafrechtelijk systeem te bevorderen, merken we dat er vanuit de praktijk signalen komen dat deze aanpassingen erg nadelig blijken te zijn voor slachtoffers van intrafamiliaal geweld²². Door het (quasi) verdwijnen van de maatschappelijke enquêtes bij het plaatsen onder ET van daders van misdrijven onder de drie jaar, kunnen slachtoffers van bepaalde misdrijven zoals intrafamiliaal geweld²³ in een erg preciaire situatie terecht komen. Er bestaat theoretisch nog steeds de mogelijkheid om een maatschappelijk onderzoek te bevelen wanneer de gevangenisdirecteur het onontbeerlijk vindt. Uit de praktijk blijkt echter dat dit nooit meer gebeurt. Vanuit het beleid wordt het sterk afgeraden en er wordt geen enkel uitsluitingscriterium voorzien om daders van bepaalde misdrijven uit te sluiten van de mogelijkheid om hun straf uit te voeren onder ET. Momenteel moet de gevangenisdirecteur een beslissing nemen over het ET zonder dat deze beschikt over cruciale informatie, aangezien men enkel weet dat de veroordeelde een geweldsmisdrijf heeft gepleegd maar men niet weet of dit gaat om geweld binnen het gezin. Op deze manier hebben gevangenisdirecteurs geen andere mogelijkheid dan een ongeïnformeerde beslissing te nemen, aangezien ze de maatschappelijke enquête enkel mogen aanvragen op basis van gegronde redenen.

In het verleden heeft men met de Ministeriële omzendbrief van 2006²⁴ ook al eens het initiatief genomen om de maatschappelijke enquête af te schaffen.²⁵ Voordien ging men er steeds van uit dat men met het ET de veroordeelde zo veel mogelijk aanzette om zich zo goed mogelijk opnieuw te integreren in de maatschappij. Hier werd zeer veel belang gehecht aan het in evenwicht houden van de preciaire verhouding tussen de sociale opvolging en de technische controle. Met de omzendbrief van 25 juli 2008 heeft men de maatschappelijke enquête opnieuw ingevoerd voor alle categorieën onder ET-gestelden omdat de breuk met het tot dan toe vigerende model

te groot was. Bij het ontwikkelen van de omzendbrief van 12 maart 2013 heeft men geen lessen getrokken uit het verleden en schaft men het maatschappelijk onderzoek opnieuw af en krijgen de puur kwantitatieve doelstellingen voorrang op de sociale invalshoek van het ET.

ET bij voorlopige hechtenis

Door de nieuwe wet van 27 december 2012 houdende diverse bepalingen betreffende justitie (1). Titel II – hechtenis onder elektronisch toezicht die uiterlijk in werking zal treden op 1 januari 2014 zien we dat men in de nabije toekomst het ET ook zal kunnen toepassen als uitvoeringsmodaliteit van de voorlopige hechtenis.

Door deze ontwikkelingen is de kans groot dat de huidige problemen die ontstaan door de aanpassingen in de nieuwe Ministeriële omzendbrief, zich nog op een grotere schaal zullen voordoen. Daarnaast zal het noodzakelijk zijn dat er ook rekening gehouden zal worden met de voorwaarden die momenteel gelden bij de voorlopige hechtenis, nl. recidivegevaar, vluchtgevaar en collusiegevaar of het risico dat de verdachte bewijzen doet verdwijnen.²⁶ Het is hierbij zeer belangrijk dat de onderzoeksrechter beseft dat er bij misdrijven van intrafamiliaal geweld steeds een gevaar op recidive bestaat wanneer men daders onder ET zet tijdens de voorlopige hechtenis. Om deze uitbreiding van de problemen te vermijden is het belangrijk om nu al grondig na te denken over oplossingen naar de toekomst toe.

Oplossingen?

Sinds het invoeren van de nieuwe omzendbrief wordt er automatisch gekozen voor het plaatsen onder ET van daders van misdrijven gestraft met minder dan drie jaar hoofdgevangenisstraf. Hierbij wordt op geen enkele manier rekening gehouden met de aard van het misdrijf, hoewel we zien dat zeker niet alle misdrijven geschikt zijn om bestraft te worden met ET en waarbij men best zou blijven vasthouden aan de gevangenisstraf. Het is duidelijk dat de nieuwe omzendbrief een mes is dat langs twee kanten snijdt, waar het aan de ene kant de doelstelling probeert na te streven om de straffeloosheid tegen te gaan, zorgt het

22 Deze signalen werden gegeven vanuit justitiehuisen, gevangenissen, OCMW's en vanuit het CO3-project: de cliëntcentrale organisatie tussen drie partners. Dit is een pilootproject gecoördineerd door de Stad Antwerpen en de Provincie Antwerpen waarbij werknemers uit drie domeinen (politie/justitie, hulpverlening en bestuur) zich samen inzetten om het geweld in gezinnen te stoppen.

23 Hiermee bedoelen we niet de feiten omschreven in artikelen 372 tot 388 van het Strafwetboek, gepleegd ten aanzien van minderjarigen, waar wel nog steeds een verplichte maatschappelijke enquête op van toepassing is.

24 Ministeriële Omzendbrief nr. 1784 van 10 juli 2006 – Regelgeving inzake het elektronisch toezicht als modaliteit van strafuitvoering.

25 F. goossens en E. Maes (2009). Elektronisch toezicht als autonome straf: het NICC-onderzoek in een notendop in *Elektronisch toezicht, de virtuele gevangenis als reële oplossing?*, T; Daems, S. De Decker, L. Robert en F. Verbruggen, (red.), Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2009, p. 35-60.

26 S. De Decker, *Elektronisch toezicht: woelig verleden, wollige toekomst?* In *Elektronisch toezicht, de virtuele gevangenis als reële oplossing?*, T; Daems, S. De Decker, L. Robert en F. Verbruggen, (red.), Leuven, Universitaire Pers

er aan de andere kant voor dat men weinig rekening houdt met slachtoffers van intrafamiliaal geweld.

Structurele oplossing

Wanneer we al hetgeen dat hiervoor beschreven werd in beschouwing nemen, kunnen we niet anders dan besluiten dat er slechts één structurele oplossing is om de problemen die voortkomen uit de nieuwe omzendbrief op te lossen. Daders van intrafamiliaal geweld die een gevangenisstraf onder de drie jaar krijgen, mogen in ieder geval nooit meer onder ET geplaatst worden in de woonplaats van het slachtoffer.

Daarnaast zouden deze daders niet meer onder ET vrij mogen komen zonder dat er sprake is geweest van een maatschappelijk onderzoek. Dit geeft een volledig verkeerd signaal naar de slachtoffers toe en zal hen nooit de kans geven om de gebeurtenissen te kunnen verwerken. Door de nieuwe omzendbrief is het enkel mogelijk om bijzondere voorwaarden op te leggen bij het ET wanneer er vooraf een maatschappelijke enquête werd uitgevoerd. Indien daders van intrafamiliaal geweld de mogelijkheid krijgen om hun straf onder ET uit te voeren is het erg belangrijk dat dit gepaard gaat met een intensieve dadertherapie. Intrafamiliaal geweld is daarom bij uitstek een misdrijf waar een maatschappelijk onderzoek noodzakelijk is om de omstandigheden te controleren waarin het ET zal plaatsvinden. Zonder dit onderzoek zal het niet mogelijk zijn om de juiste risico's in te schatten en is de kans hoog op het escaleren van de situatie. Bij het uitvoeren van de maatschappelijke enquête dient men te werken met een risicotaxatie waarbij duidelijk wordt bij welke daders het ET absoluut onmogelijk is en bij welke het kan mits de voorwaarde dat het gepaard gaat met een intensieve therapie. Deze therapie is noodzakelijk om de beschermende factoren uit te breiden en de risicofactoren te beperken aangezien de setting identiek blijft en het ET nog een extra risicofactor veroorzaakt. Een kale invulling van het ET bij daders van intrafamiliaal geweld doet een groot risico op recidive ontstaan.

Net zoals de uitzondering die gemaakt wordt voor seksuele misdrijven op minderjarigen, waar het nog steeds verplicht is om vooraf een maatschappelijk onderzoek te laten plaatsvinden, is het belangrijk dat ook misdrijven van intrafamiliaal geweld bij deze uitzondering opgenomen worden zodat de gevangenisdirecteur niet meer met lede ogen moet aankijken hoe hij/zij mensen naar huis laat gaan,

zonder voldoende geïnformeerd te zijn over de feiten die deze persoon gepleegd heeft.

Tijdelijke 'quick-win' oplossingen

Wanneer blijkt dat men dit niet op korte termijn kan verwezenlijken, zijn er een aantal maatregelen die we voorstellen als tussenoplossing om tegemoet te komen aan de problemen die de slachtoffers van intrafamiliaal geweld momenteel ondervinden.

Het is niet langer opportuun om de beslissingen over ET te laten afhangen van de instemming van het slachtoffer aangezien deze vaak in een uiterst afhankelijke situatie vertoeft, waarin het meestal onmogelijk wordt om een eerlijke en vrijwillige instemming te geven. De maatschappelijke enquête blijkt nog steeds van groot belang te zijn om het ET bij daders van intrafamiliaal geweld voor te bereiden. Het is noodzakelijk dat er aan het ET van deze daders als één van de bijzondere voorwaarden, een intensieve dadertherapie gekoppeld wordt om te vermijden dat er sprake is van een kaal ET waardoor de risicofactoren uitbreiden zonder dat er andere beschermende factoren worden gecreëerd. Hierbij is het ook belangrijk dat de kennis van justitieassistenten omtrent dit thema up to date blijft en daarom is het belangrijk om te investeren in goede opleidingen.

In de toekomst zou het verder ook mogelijk moeten worden dat de gevangenisdirecteur over voldoende informatie beschikt bij het nemen van een beslissing om bijzondere voorwaarden op te kunnen leggen (en bijgevolg wel een maatschappelijk onderzoek te bevelen). Om deze informatie te bekomen is het belangrijk dat er een betere informatiestroom ontstaat tussen het parket en de gevangenis of met andere diensten die te maken krijgen met partnergeweld. Op het moment dat de veroordeelde ET aanvraagt, moet alle informatie waarover het parket beschikt aangaande deze vormen van geweld tot bij de gevangenisdirecteur geraken.

Naast deze preventieve initiatieven is het ook noodzakelijk dat er bij de veroordeelden van intrafamiliaal geweld die onder ET staan ook een goede opvolging blijft gebeuren vanuit de justitiehuisen om te voorkomen dat men opnieuw zou hervallen in het plegen van deze vormen van geweld. Het belang van dadertherapie bij familiaal geweld kan niet genoeg benadrukt worden en dient dan ook zeker opgenomen te worden in de voorwaarden van het ET.

Eurosonggevangenissen Een reisverhaal uit Azerbeidzjan

Tom Vander Beken *

Meer dan twee eeuwen geleden trok John Howard (1726-1790) doorheen Groot-Brittannië en vele andere Europese landen om te kijken hoe mensen in gevangenissen en andere settings werden opgesloten. Zijn ervaringen leidden o.m. tot het befaamde *The state of the prisons in England and Wales. With preliminary observations, and an account of some foreign prisons and hospitals* (1777) en inspireerden vele gevangenisvormers en wetenschappers over de hele wereld. De methode van Howard was eenvoudig: hij reisde aan een ijtempo rond en klopte aan de voordeur van de gevangenissen op zijn weg met het oog op een bezoek. Hij observeerde de situatie in de gevangenis, nam nota en vertrok naar een nieuwe gevangenis. En dit telkens opnieuw, vele jaren aan een stuk met een bijna manische verbetering. Howard overleed tijdens zijn verste reis in Kherson in Oekraïne. Tom Vander Beken inspireerde zich op John Howard voor zijn tocht door Europa. Anders dan Howard wil hij daarbij niet zozeer te weten komen hoe het er in gevangenissen in verschillende delen van Europa aan toegaat, maar wil hij inzicht krijgen in de functies die gevangenissen in de verschillende strafrechtssystemen vandaag vervullen. Zijn reisverhalen rapporteren over zijn bezoeken en reflecteren over wat hij heeft gezien, gehoord en gelezen. De huidige bijdrage doet verslag van zijn reis naar Azerbeidzjan, de meest oostelijke lidstaat van de Raad van Europa.

Een officiële reis buiten de lijntjes

Op een lenteavond in 2013 landen we op de internationale luchthaven van Azerbeidzjan, op een twintigtal kilometer van de hoofdstad Bakoe. Ik reis met Jelle¹ die zich mee met mij op deze reis heeft voorbereid. Samen hebben we de afgelopen weken zoveel mogelijk over Azerbeidzjan en zijn strafrechtssysteem gelezen. Verder hebben we wat op het internet rondgekeken, elk op onze manier en met onze interesses. Tijdens de vlucht en het wachten in Brussel en Istanbul hebben we onze indrukken en verwachtingen bij elkaar afgetoetst en

zijn het erover eens dat we genoeg weten om heel nieuwsgierig te zijn naar hetgeen we deze week zullen zien. Onze voorbereiding heeft ons ook doen besluiten om zonder onze informatiebundels af te reizen. We hadden thuis beloofd voorzichtig te zijn en ervoor te zorgen dat we de gevangenissen in Azerbeidzjan niet alleen binnen, maar ook weer buiten zouden geraken. In onze koffers zit dus enkel wit papier en geen enkel kritisch of regimeonvriendelijk document. Misschien is die voorzorg overdreven. Maar misschien ook niet. We reizen immers niet onder de veilige schelp van een internationale organisatie. We hebben onszelf uitgenodigd om naar gevangenissen te kijken en beseffen dat we een zeer atypische missie zijn in dit toch wel bijzondere land. In de hal van de luchthaven wacht Nazim op ons. Zonder hem was deze trip onmogelijk geweest. Nazim heeft een jaar in Gent gestudeerd en er vorig jaar met mij als promotor een doctorstitel behaald. Ik heb Nazim gevraagd om *fixer* te zijn op onze reis naar zijn land en voor de nodige officiële uitnodigingen en toelatingen te zorgen en de vertaling op zich te nemen. We konden ons bezoek niet als een gewone toeristische reis opzetten en zelf bepalen wat we zouden doen en wie we wilden zien. Als we gevangenissen wilden bezoeken, moest het officieel en was de goedkeuring en medewerking van de viceminister van justitie noodzakelijk. Nazim heeft dit voor ons voor mekaar gekregen. Dat denken we toch. We zijn vanmorgen in Brussel vertrokken met niet veel meer dan onze visa, een vliegticket en de boodschap dat we de komende dagen met een aantal mensen van justitie en daarbuiten zouden kunnen spreken en wellicht ook een gevangenis bezoeken.

Onze vlucht is een stuk vertraagd en wij komen als laatste door de pascontrole. Nazim grijnst als hij ons in de aankomsthal begroet en zegt dat hij begon te denken dat we toch nog hadden afgehaakt. Hij neemt mij de koffers uit de hand en brengt ons naar zijn rode auto op de parking van de luchthaven. Hij zal ons enkele dagen later vertellen dat rode auto's in Bakoe zeer zeldzaam zijn. Auto's moeten, net als kledij, donker en neutraal zijn. Rode auto's zijn belachelijk. Hij zegt dat de politie hem ooit van de weg heeft gehaald omwille van de kleur van zijn auto. Hij grijnst opnieuw. Welkom in Azerbeidzjan.

* Tom Vander Beken is hoogleraar aan de vakgroep strafrecht en criminologie van de Universiteit Gent en directeur van het Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP).

¹ Heel veel dank aan dr. Jelle Janssens om met mij mee te reizen, mij te ontlasten van een aantal logistieke taken, de foto's en, vooral, om mee te denken in dit project.

Een land van Aliyev en olie

Namen van luchthavens vertellen zeer veel over een land. In Istanbul heette onze luchthaven Atatürk, hier in Bakoe is dat Heydar Aliyev. Uiteraard. In Azerbeidzjan is er weinig dat niet op de een of andere manier de naam van de president draagt. Zijn aanwezigheid is ronduit overweldigend. Overal hangt zijn portret. Niet alleen obligeert in elk officieel kantoor maar in de gehele openbare ruimte en dat vaak in gigantische afmetingen. Nochtans is Heydar Aliyev dood en is zijn zoon Ilham sinds

2003 president van Azerbeidzjan. Ilham is evenwel minder zichtbaar. Nazim vertelde mij dat er ambtenaren zijn die controleren of er in de officiële kantoren naast de foto van Heydar, telkens ook één van Ilham hangt. Zij hebben nog veel werk. We zullen de komende dagen heel wat plaatsen bezoeken waar enkel de

vader aan de muur hangt. Als Ilham ook een plaatsje krijgt, is het formaat van zijn foto bijna altijd kleiner dan dat van zijn vader. En Ilham kijkt steevast zichtbaar verveeld de lens in. Alsof hij van zijn charismatische vader president moest zijn, maar veel liever iets anders zou doen. Maar vergis je niet, Ilham heeft net als zijn vader nagenoeg de absolute macht. In Azerbeidzjan passeert elke belangrijke beslissing doorheen het paleis van de president. Wetgevers, rechters² en politici, allen zijn zij ondergeschikt aan de president en zijn omgeving. Wie in Azerbeidzjan iets wil betekenen, moet zien dat hij in de gratie van de presidentiële entourage geraakt. Dan is zo goed als alles mogelijk. Voor wie erbij hoort, is Azerbeidzjan een fijne plek om te leven. Eentje met geld, heel véél geld.

Dat zien we als we vanop de luchthaven de nieuwe *belt of happiness* oprijden. Deze nieuwe weg is een pronkstuk die de internationale gasten met de nodige

grandeur naar Bakoe moet brengen. Dat mag wel voor het prijskaartje dat er aan vast hing. Elke kilometer ervan kostte 23 miljoen dollar, zowat vijftien keer meer dan wat de Wereldbank voor een weg aan de andere kant van Bakoe heeft betaald.³ En erg duurzaam lijkt de nieuwe weg niet te zijn, want we zien op verschillende plaatsen werklui herstellingen aanbrengen. Er zal wellicht wat verdiend zijn aan deze weg. Corruptie in Azerbeidzjan is endemisch. Op de befaamde *Corruption Perception Index* van Transparency International staat het in 2012 op de 139ste plaats op 176 landen, samen met Kenia, Nigeria, Nepal en Pakistan.⁴

Wanneer de weg het mooi verlichte Bakoe bereikt, dringt een zoete wat weeige geur door het open venster van de auto naar binnen: olie. Nazim legt uit dat we *Black City* binnenrijden, het centrum van de olieproductie in het oosten van de stad. Sinds het midden van de 19de eeuw wordt in Bakoe

olie gewonnen. Enorm veel olie. Rond 1900 produceerde Bakoe zelfs meer dan de helft van de wereldproductie en trok heel wat internationale investeerders zoals de gebroeders Nobel en Royal Dutch Shell aan. Bakoe groeide uit tot een moderne stad met prachtige gebouwen, straten, parken en voorzieningen – althans in het betere deel van de stad. Het was evenwel ook het begin van het ecologische verval van de stad. *Black City* heeft zijn naam niet gestolen en refereert aan de gigantische vervuiling die veroorzaakt wordt door het ontginnen en raffineren van olie. Na de revolutie werd Bakoe de belangrijkste olieleverancier van de Sovjet-Unie. In de tweede wereldoorlog was het een gegeerd strategisch doelwit. Toen Stalin nog olie aan Nazi-Duitsland leverde, wilden de Engelsen en Fransen het in operatie *Pike* bombarderen. Nadien wilde Hitler tijdens de oorlog met de Sovjet-Unie, zelf de olievelden innemen om zijn oorlogsmachinerie draaiende te houden. Maar Stalingrad besliste daar anders over. Bij de onafhankelijkheid van Azerbeidzjan in 1991, stond het

² Wilson, S. (2012). *Courts, police and journalists. Overlooked support for press freedom in Post-Soviet Authoritarian States*. *Problems of Post-Communism* 59(5), 6-17.

³ Meissner, H. (2011). *Informal Politics in Azerbaijan: Corruption and Rent-Seeking Patterns*. *Caucasus analytical Digest*, Nr. 24, 11 februari. <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-24-6-9.pdf>

⁴ Transparency International (2012). *Corruption Perception Index*. <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>

voor de uitdaging om zijn olie- en gasproductie zelf te organiseren en voldoende investeerders aan te trekken. Heydar Aliyev richtte daarvoor naast het eigen *State Oil Company of Azerbaijan (SOCAR)* ook een *Azerbaijan International Operating Company (AIOC)* op waarin de staat, samen met bedrijven als BP, Amoco, LUKoil en Exxonmobile, de exploitatie verzorgt. Ook werden nieuwe pijplijnen gebouwd die de olie naar Europa doet stromen.⁵ Dit leidde tot gigantische inkomsten voor het land. In 2006 steeg het BNP met niet minder dan 34%.⁶ De grondstoffenrijkdom is evenwel zeer ongelijk verdeeld tussen de omgeving van de president en de rest van het land.

In 1999 werd het *State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan (SOFAZ)* in het leven geroepen om de olie- en gasinkomsten bijeen te brengen en te beheren zodat geïnvesteerd kan worden in belangrijke sociaaleconomische projecten en een spaarpot voor de komende generaties kan

worden aangelegd. Of dit echt het geval zal zijn, is zeer de vraag. Doordat de olieproductie eerder af- dan toeneemt en het land er niet in slaagt enige andere industriële activiteit van betekenis uit te bouwen wordt het SOFAZ nu al gebruikt om het gat in de begroting van het land dicht te rijden. Sommigen vrezen dan ook dat het spaarpotje voor de toekomst snel leeg zal zijn.⁷

Naarmate we het centrum van Bakoe naderen wordt de weg nog breder. In de verte zien we drie grote gebouwen die door meer dan 10.000 LED-lichten als gigantische vlammen boven de stad uitrijzen. We passeren een enorm Hiltonhotel, prachtige gebouwen en de ene chique winkel na de andere. Aan de andere kant ligt de *Bulvar*, een prachtige brede promenade langs de Kaspische zee die vele mondaine badsteden jaloers zou maken.⁸ Op het einde van de esplanade wappert een immense nationale vlag van 35 bij 70 meter op een paal van 162 meter hoog. Een wereldrecord (tot in Tadzjikistan recent een net iets hogere vlag werd neergepoot).⁹ Het zicht op de zee is evenwel immens triest. De zee stinkt en is zo vervuild door de olie dat er weinig of geen leven meer mogelijk is.

Gevangenis nummer 6

Vandaag hebben we een ontmoeting op het kabinet van de viceminister van justitie op de centrale penitentiaire dienst. We zijn mooi op tijd voor de vergadering en mogen zonder ons verder te legitimeren zomaar het gebouw binnen. We worden duidelijk verwacht. Rond een ovale tafel met in het midden plastic bloemen en planten doen een drietal officials ons de geschiedenis van het land en van justitie uit de doeken. Centraal in het betoog staat de boodschap dat Azerbeidzjan, na een moeilijke periode voor en kort na de onafhanke-

lijkheid, echt werk heeft gemaakt van het gevangeniswezen. Er wordt gewezen op de afschaffing van de doodstraf, de nieuwe grondwet en de vrijlating van 7.000 gedetineerden onder het regime van vader

Aliyev. Zoon Aliyev concretiseerde verder de vernieuwing en regulering van de gevangnissen. Er wordt ons meegedeeld dat de corruptie in de gevangnissen in 2005 werd aangepakt, waarna de omstandigheden veel zouden zijn verbeterd. Nieuwe gevangnissen worden gebouwd en oude afgebroken of gerenoveerd. Toen het *European Committee for the Prevention of Torture (CPT)* in december 2012 terug op bezoek kwam, zou het de situatie in de gevangnissen als "niet slecht" hebben gekwalificeerd. Dat laatste kunnen we niet nagaan want het rapport van dit bezoek is, net als dat van 2011, nog niet gepubliceerd. We hebben enkel verslagen van bezoeken in 2002 en 2008. In het rapport van 2002 lezen we bekommernissen over wijdverbreide corruptie in de gevangnissen. Gevangenen zouden zich kunnen vrijkopen of konden enkel medische zorgen krijgen indien ze daar voor betaalden. Er werd ook vastgesteld dat de detentiesituaties (bij arrestatie, voorlopige hechtenis of tucht) op sommige plaatsen als onmenselijk en vernederend konden worden beschouwd. Een actieplan rond de hervorming van het gevangenisstelsel van Azerbeidzjan werd binnen de

⁵ *Energy Information Administration (2012). Azerbaijan. Country Analysis Briefs.* <http://www.eia.gov/emeu/cabs/Azerbaijan/pdf.pdf>

⁶ Kobzova, J. en Alieva, L. (2012). The EU and Azerbaijan: beyond oil. European Council on foreign relations. Policy memo. http://ecfr.eu/page/-/ECFR57_EU_AZERBAIJAN_MEMO_AW.pdf

⁷ Abbasov, S. (2012). Azerbaijan: Less Oil, More Dependence on Oil Money. EurasiaNet.org, 30 november. <http://www.eurasianet.org/node/66242>

⁸ Levine, J. (2012). Big in Baku. New York Times, 15 augustus. http://www.nytimes.com/2012/08/15/t-magazine/big-in-baku.html?pagewanted=all&_r=0

⁹ Ibidem.

Raad van Europa opgezet en gemonitord met blijkbaar een aantal significante verbeteringen op het terrein tot gevolg. In 2008 ziet het CPT in eerste instantie de enorme inspanningen die geleverd werden om de gevangenisinfrastructuur te vernieuwen, stelt het op een heel aantal punten verbetering vast in de materiële detentievoorzieningen en neemt het kennis van een heel aantal regelgevende initiatieven gericht op de rechtspositie van gedetineerden. Dat sluit naadloos aan bij wat wij te horen krijgen. Wij blijven evenwel sceptisch. Azerbeidzjan is geen vrij land en heeft geen fraai mensenrechtelijk profiel. De vrijheid van meningsuiting is uiterst beperkt en kritische stemmen worden niet gewaardeerd door de almachtige presidentiële entourage. Waarom zou een land dat zich permitteert om journalisten en dissidenten politiek te vervolgen en op te sluiten, zo willen investeren in gevangenis- en gedetineerdenrechten? Ik hoop dit op het einde van ons bezoek beter te begrijpen.

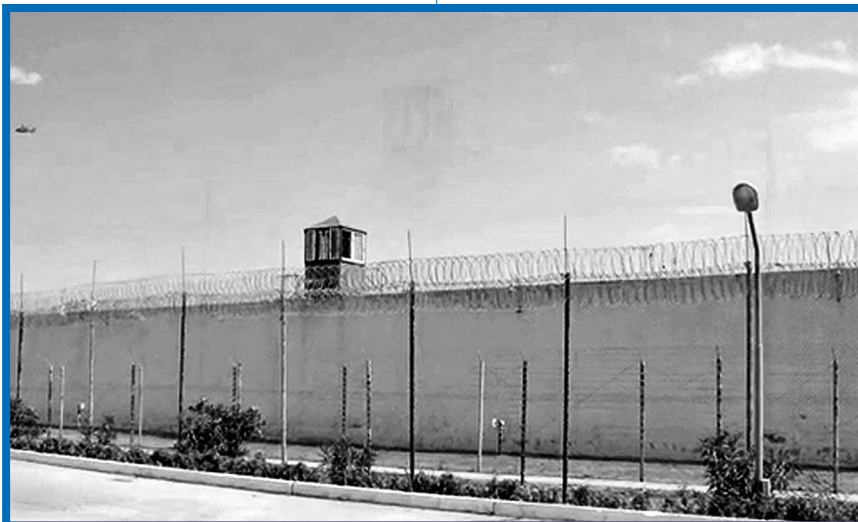
Samen met Musa, één van onze gesprekspartners van daarnet en centrale figuur in het gevangeniswezen van Azerbeidzjan, rijden we met de rode auto van Nazim naar gevangenis nr. 6 in Bakoe. Deze gevangenis is gebouwd in 1934 en staat volgens Musa model voor het soort gebouwen uit de Sovjetperiode waar Azerbeidzjan nu vanaf wil. Hij zegt dat de gevangenis daarom binnenkort wordt afgebroken. Wij worden ontvangen door de directeur en krijgen in zijn bureau te horen dat er momenteel 1.248 gedetineerden opgesloten zitten die voor minder ernstige of een eerste keer voor ernstige misdrijven zijn veroordeeld. Voor de bewaking aan de buitenkant, inclusief wachttorens, staan 115 gewapende militairen van de penitentiaire dienst in. Ik schrik als ik hoor dat er binnen in de gevangenis amper 85 beambten werken. Als we het bureau van de directeur verlaten, zien we de gedetineerden net van het appel weggaan. Zij zijn allen gekleed in zwarte kledij en gaan vanop de appelplaats – elke gedetineerde heeft een eigen plaats in grote rechthoeken op de grond – naar de grote binnenkoer van de gevangenis. Er wordt ons gezegd dat de gedetineerden overdag niet op cel hoeven te zitten en kunnen circuleren binnen de gevangenis muren. De directeur laat ons een lokaal zien dat hij als informaticus lokaal benoemt. Het ziet eruit als een vergaderzaal. Alles is er zeer netjes en ik zie een 15-tal computers. Er is niemand in dit lokaal aanwezig. Verder bezoeken we de moskee waar gedetineerden aan het schoonmaken zijn. De directeur vindt niet dat we onze schoenen moeten afdoen om naar binnen te gaan. Nazim heeft het daar duidelijk moeilijk mee en blijft aan de deur staan. We lopen de binnenkoer op waar nu heel veel gedetineerden zijn samengetroeft. Sommigen staan te praten, anderen zitten aan tafels te kaarten. Met de directeur op kop en zes beambten rond ons wandelen we het plein op. Voor we passeren maakt een penitentiaire beambte met een armbeving de weg vrij. Honderden gedetineerden staan

recht, stoppen hun gesprekken en nemen hun hoofddekse af. Dit heb ik nog nooit gezien. Musa vertelt mij dat respect erg belangrijk is in de gevangenis, zeker nu er zo weinig personeel is om dat telkens opnieuw af te dwingen. Wij zijn niet echt overtuigd door die verklaring. We zien de directeur wel af en toe op een gedetineerde toestappen en kort van gedachten wisselen. We leren dat sommige gedetineerden, uiteraard in ruil voor tegenprestaties vanwege de directie, mee instaan voor de orde en rust in de gevangenis. Er hangt een wat vreemde spanning en helemaal veilig voel ik mij niet. We bezoeken een ontspanningsruimte met acht fitnessstoelstoelen – er zou een nieuwe wet zijn die gedetineerden minstens één uur sport per dag garandeert – een biljartzaal en een TV-ruimte. We komen daarna in een zaaltje dat eruit ziet als een belwinkel en waar gedetineerden in een tiental hokjes kunnen telefoneren. Ze zijn dit bij ons bezoek ook aan het doen. Ook dat is volgens de directeur het resultaat van nieuwe wettelijke verplichtingen. We krijgen verder cellen te zien in de gebouwen rond de binnenkoer. Het zijn kamers waar acht tot twintig gedetineerden in stapelbedden slapen. De kamers zijn niet groot, maar ondanks het warme weer toch fris en netjes. Overal staan schoenen en liggen tapijtjes. Op de bedden liggen kleurige dekens. Verderop in de gang zijn de toiletten en de douche. Wij krijgen dat allemaal te zien. Buiten passeren we een voetbal- en volleybalveld waar gedetineerden aan het spelen zijn en een cafetaria waar thee wordt gedronken aan een tuintafeltje in de zon. In de wasruimte achteraan staat één grote wasmachine, een droogtrommel en een kast vol genummerde zakjes met schone was. Uiteraard is dat absoluut onvoldoende voor een gevangenispopulatie van meer dan duizend mensen. Maar er wordt ons gezegd dat de meeste gedetineerden hun kleren zelf wassen. We gaan terug in de richting van de ingang van de gevangenis en passeren de refter die we evenwel zelf niet te zien krijgen. We horen dat gedetineerden wekelijks tot 30 kilogram voedsel van buiten de gevangenis mogen ontvangen als aanvulling op hetgeen zij in de gevangenis krijgen. De werkplaats enkele meters verder bevat niet meer dan twee oude machines die ratelend plasticzakken en -korrels fabriceren. Er zijn amper drie gedetineerden aan het werk. De directeur vertelt ons dat gevangenisarbeid niet evident te organiseren is. Dat is buiten de gevangenis niet anders. Behoudens de olie-industrie is er in Azerbeidzjan amper economische activiteit van betekenis. Een apart gebouw naast de werkplaats dient voor de "quarantaine" van de nieuwkomers. Wie de gevangenis binnenkomt verblijft eerst twee weken in dat gebouw om de regels van de gevangenis te leren – er staan echte schoolbanken – en de gevangenisdirectie toe te laten zich een beeld te vormen van de nieuweling. Nog dichterbij de straatkant zien we een grote lege bezoekzaal en twee kamertjes waarin gedetineerden hun advocaat kunnen ontvangen. In een afgesloten deel bezoeken we de ruimtes voor ongestoord bezoek.

Dit zijn een vijftal kleine huisjes die uitgeven op een gemeenschappelijke binnenplaats. Hier kunnen gedetineerden samen met hun partner of familie tweemaal drie dagen per jaar verblijven. De huisjes bevatten een kleine leefruimte met sofa, TV en tafel, een keukentje, een slaapkamer en een eigen koertje. Tenslotte nemen ze ons mee naar de vleugel met de strafcellen waar gedetineerden soms tot 6 maanden alleen of met anderen moeten verblijven. Zij zien dan amper buitenlucht. We ontmoeten een man in uniform die ons wordt voorgesteld als de gevangenisarts. Hij zegt toezicht te houden op de medische situatie van de gedetineerden in de vleugel.

We zien op zijn bureau enkel een thermometer en een stethoscoop. Wanneer we vanuit het gedeelte met de strafcellen enkele ogenblikken later de medische dienst van de gevangenis binnenlopen, botsen we op dezelfde man. Deze keer staat hij klaar als vertegenwoordiger

van de medische dienst. Hij heeft een binnenwegje genomen en snel een wit jasje aangetrokken. Hij toont ons een vrij modern uitgerust tandartsenkabinet, een kamer met sofa voor de psycholoog en de gesloten deur van een medisch kabinet. Op het moment van ons bezoek is het avond en is niemand aanwezig. Hoe zou dit overdag functioneren? Ik kan mij niet voorstellen dat hier medische zorgen voor meer dan duizend mensen kunnen worden geleverd. Op het internet zal ik later lezen dat ook de Ombudsman van Azerbeidzjan enkel maanden geleden gevangenis nummer 6 heeft bezocht en geen klachten heeft over de detentiesituatie en de behandeling van gevangenen. Zij laat noteren dat de gevangenen zelf zeggen tevreden te zijn met de hervormingen die de penitentiaire dienst doorvoert.¹⁰ In de rit terug naar het hotel probeer ik in te schatten wat we hebben gezien, en vooral, wat ik van de voorstelling van vandaag moet denken. We hebben te horen gekregen dat we morgen nog een gevangenis kunnen bezoeken.

Recht, straf en opsluiting

Vanmorgen hebben we eerst een afspraak op de rechtsfaculteit van Baku State University. Dit is de oudste universiteit van Azerbeidzjan die de geschiedenis van het land mooi weerspiegelt. Bij de oprichting van de universiteit in 1919, was er nog geen rechtenfaculteit omdat er onvoldoende kennis en expertise was om recht te doceren. In 1928 komt die faculteit er wel, zij het buiten de universiteit en voornamelijk bemand door lesgevers vanuit het Russische deel van de Sovjet Unie. In 1930 werd de universiteit gesloten en omge-

vormd tot een Sovjet onderwijsinstituut en in 1934 heropend. Tijdens de oorlog werden nagenoeg alle studenten en docenten gemobiliseerd. Er waren nog amper colleges en lesmateriaal. In 1941 werd de rechtenfaculteit toegevoegd aan de universiteit.

Na de oorlog neemt de faculteit een nieuwe start en worden steeds meer docenten uit Azerbeidzjan die in Moskou hadden gestudeerd, in het onderwijs ingeschakeld. En dan komt, uiteraard, Heydar Aliyev in beeld. In de meeste officiële documenten staat dat Heydar Aliyev geschiedenis heeft gestudeerd aan Baku State University, maar zoals veel aspecten van zijn biografie is dat allerminst zeker. Wat wel zeker is dat Aliyev het in 1967 tot hoofd van de KGB in Azerbeidzjan heeft geschopt en in 1969 door Leonid Breznev werd aangesteld als eerste secretaris van het centraal comité van de communistische partij van Azerbeidzjan. In 1982 zal hij onder Joeri Andropov zelfs nog opklimmen tot de absolute top en opgenomen worden in het Politbureau. De komst van Michael Gorbachov en de *perestroika* luidt het einde in van de centrale positie van Aliyev in de Sovjettijd. In Azerbeidzjan wordt zelfs een onderzoek tegen hem ingesteld wegens corruptie en banden met de georganiseerde criminaliteit. Uiteraard zonder gevolg, maar in 1987 nam hij om gezondheidsredenen toch ontslag uit het Politbureau.¹¹ Volgens de brochure van de rechtsfaculteit was de aanstelling van Aliyev als leider van het land in 1969 het begin van de grote ontwikkeling van de universiteit en de faculteit.¹² Een geschiedenis die volgens deze brochure sindsdien in dezelfde rechte lijn

10 News.Az (2012). Prisoners satisfied with reforms in Penitentiary Service of Azerbaijan. 24 oktober. <http://news.az/articles/society/70797>

11 Levine, S. (2007). The oil and the glory. The pursuit of empire and fortune on the Caspian Sea. New York: Random House.

12 Karimov, G. (2011). Baku State University. Faculty of Law. Baku: Nurlar.

doorloopt. Van de onafhankelijkheid van het land in 1991 wordt zelfs niet gesproken. Wie niet beter weet, zou denken dat Azerbeidzjan nog steeds een Sovjetrepubliek is waar Heydar Aliyev de plak zwaait.

Dit is niet alleen zo voor wie universiteitsbrochures leest. De Engelstalige krant die ik op mijn ontbijttafel vind, levert een heel gelijkaardig beeld op. Het wemelt van artikelen waarin Heydar Aliyev op allerlei manieren wordt opgehemeld. Er zijn superlatieven tekort om te benadrukken hoe alles wat in het land gebeurt, aan hem te danken is. Voor een nuchtere Belg is dit bizarre lectuur. Ik kan het niet uitlezen.

Het is tijd voor onze afspraak met Guliyev, die aan de universiteit de leerstoel van strafrecht en criminologie bekleedt en onder meer penitentiair recht doceert. Hij is vooral een man van het recht en de regels. Als ik hem naar cijfergegevens of meer criminologisch onderzoek rond de strafrechtsbedeling vraag, blijft hij mij het antwoord schuldig. Guliyev kan ons wel wat meer vertellen over de plaats van de gevangenisstraf in het recht van Azerbeidzjan. Veel van wat hij zegt, kan ik later nalezen en reconstrueren via de Engelse vertaling van het strafwetboek die ik op het internet vind.¹³ Hij legt ons uit dat er verschillende hoofdstraffen zijn: *public works* (i.e. werkstraf in "social nuttige" instellingen), *corrective works* (verplichte tewerkstelling), *restriction on military service, maintenance in disciplinary military unit, imprisonment on the certain term and life imprisonment, penalty* (i.e. een geldboete) *and deprivation of the right to hold the certain posts or to engage in the certain activity*. De bijkomende straffen zijn: *deprivation of a special or military rank, honorary title or state award, deprivation of the right to operate a vehicle, confiscation of property and exclusion for limits of the Azerbaijan Republic* (uitzetting van vreemdelingen) en, opnieuw, *penalty and deprivation of the right to hold the certain posts or to engage in the certain activity*. Als alternatief voor de gevangenisstraf praat Guliyev over de "*corrective works*" waarbij een veroordeelde voor een periode van twee maanden tot twee jaar op een bepaalde plaats moet werken en een deel van zijn salaris aan de overheid moet afstaan. De werkstraf kan voor maximaal 240 uren. *Restriction of freedom* werd omwille van implementatieproblemen¹⁴ recent als straf afgeschaft en hield in dat de veroordeelde in een speciale setting wordt opgenomen, zonder afzondering van de samenleving maar met toezicht en controle. De meeste straffen kunnen voorwaardelijk

worden opgelegd, met de mogelijkheid daar voorwaarden aan te koppelen. Volgens Guliyev worden niet al deze straffen even veel toegepast en blijven de gevangenisstraf en de geldboete de belangrijkste straffen in de praktijk. Dit spoort met de analyse van een Roemeense probatiemedewerker¹⁵ die stelt dat er in Azerbeidzjan amper alternatieven voor de gevangenisstraf in praktijk worden gebracht. Op de website van het statistisch comité van Azerbeidzjan¹⁶ lees ik dat in 2011 13.488 straffen zijn uitgesproken, waarvan 46% gevangenisstraffen, 23% geldboetes en 8% voorwaardelijke straffen. Van de alternatieven, voor zover dit natuurlijk zo kan worden benoemd, staat alleen de *corrective works* vermeld met 15%. In de recente statistieken van de Raad van Europa¹⁷ lees ik dat in Azerbeidzjan voor 2011, toch 567 voorwaardelijke veroordelingen zijn uitgesproken, 402 werkstraffen en 634 keer *restricted freedom*.

Eens de gevangenisstraf is opgelegd, wordt die in de regel ook uitgevoerd. Er bestaat wel een systeem van voorwaardelijke invrijheidstelling dat vanaf de helft van de uitgezeten straf mogelijk is. De beslissing wordt genomen door de rechtbank van de plaats waar de straf wordt uitgezeten op advies van de penitentiaire dienst. Een positieve beslissing houdt niet noodzakelijk een vrijlating in, maar beperkt zich in vele gevallen tot een regimeverandering voor de veroordeelde. Musa vertelde mij gisteren al dat de voorwaardelijke invrijheidstelling een eerder uitzonderlijke aangelegenheid is omdat de rechtbanken in hun dossier vaak enkel het advies van de penitentiaire dienst hebben en dat gewoon volgen. Hij zegt dat er geen cultuur van voorwaardelijke invrijheidstelling is en zeker niet van begeleiding en opvolging ervan. In de voormelde survey van de Raad van Europa¹⁸ zie ik dat in 2011 niet minder dan 1.814 positieve beslissingen van voorwaardelijke invrijheidstelling zouden zijn genomen. Ik weet niet hoe ik dat precies moet inschatten.

Volgens wat we gisteren op de penitentiaire dienst hebben gehoord en hetgeen Guliyev nu vertelt, zou de toepassing van de gevangenisstraf de laatste jaren fors zijn teruggelopen en kent het land momenteel een capaciteitsoverschot. Volgens de Heuni-statistieken is de gevangenispopulatie in Azerbeidzjan tussen 1997 en 2007 met niet minder dan 21,3% verminderd.¹⁹ In rapporten voor de Raad van Europa lees ik evenwel dat er in Azerbeidzjan, een land van iets meer dan 9 miljoen

13 *Criminal Code of the Azerbaijan Republic (s.d.)*. Unofficial translation. <http://legislationline.org/download/action/download/id/1658/file/4b3ff87c005675cfd74058077132.htm/preview>

14 Aebi, M. en Delgrande, N. (2013). Council of Europe Annual Penal Statistics. Space I. Survey 2011, 29.

15 Popa, C. (2011). Romanian prison system and Azerbaijani prison system. Content analysis. *Probation Junior* 3(2). 23-42. <http://junior.yfj.ro/attachments/Cecilia%20Popa.vol.II.no.3.pdf>

16 The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, <http://www.stat.gov.az/source/crimes/indexen.php>

17 Aebi, M. en Marguet, Y. (2013). Council of Europe Annual Penal Statistics. SPACE II. Persons serving non-custodial sanctions and measures in 2011. Survey 2011, 33. http://www3.unil.ch/wpmu/space/files/2011/02/Council-of-Europe_SPACE-II-2011-E.pdf

18 *Ibidem*

19 Harrendorf, S., Heiskanen, M. en Malby, S. (eds.). (2010). International statistics on crime and justice. Helsinki. HEUNI Publication Series No. 64, 163.

inwoners, in september 2011 37.989 personen opgesloten waren, goed voor een weinig fraaie ratio van 417 gevangenen per 100.000 inwoners.²⁰ Volgens deze bron bedraagt de totale capaciteit amper 25.953 plaatsen. Hoezo capaciteitoverschot? Het hangt er blijkbaar vanaf hoe er geteld wordt. In de gevangenissen van de penitentiare dienst van het ministerie van justitie zaten in 2011 20.602 mensen opgesloten en was er dus binnen justitie een capaciteitoverschot. In opsluitingscentra van het ministerie van binnenlandse zaken en het ministerie van nationale veiligheid, waarvan de capaciteit mij niet bekend is, zitten evenwel respectievelijk 17.318

en 69 mensen opgesloten onder een statuut dat als "compulsory pre-trial detention" wordt omschreven.²¹ Niemand heeft ons tot nog toe over die groepen gesproken. Nochtans kent het recht van Azerbeidzjan, in echte Sovjettraditie, een vrij uitgebreid systeem van administratieve straffen die

ook uit gevangenisstraffen kunnen bestaan. Kort voor onze komst naar Bakoe hebben vertegenwoordigers van verschillende NGO's in Azerbeidzjan nog hun ongerustheid geuit over de proliferatie van deze wetgeving. In de aanloop naar de verkiezingen van oktober is in mei 2013 nog een voorstel gestemd waarin de administratieve gevangenisstraf voor inbreuken op regels inzake het organiseren en houden van bijeenkomsten en betogingen van 15 naar 60 dagen wordt verhoogd en het niet opvolgen van een bevel van de politie van 15 naar 30 dagen.²² Maar er is natuurlijk meer dan dat. Er kan ook administratief worden opgesloten door de politie in afwachting van een echte gerechtelijke voorlopige hechtenis. Het CPT rapporteerde in 2002 dat deze voorlopige detentie, hoewel wettelijk beperkt tot

maximaal 72 uren, vaak weken duurde. Ook bleek deze fase extreem kwetsbaar voor allerlei vormen van mishandeling en corruptie.²³ In een reactie gaf de overheid van Azerbeidzjan destijds te kennen deze problemen ten gronde te zullen aanpakken.²⁴ Het zou de start betekenen van een aantal hervormingen binnen het gehele gevangeniswezen waarover we gisteren op onze eerste vergadering al uitleg kregen. Jammer genoeg zal het CPT in 2008 niet meer terugkeren naar de detentiecentra van binnenlandse zaken. Hier in Azerbeidzjan zal geen enkele van mijn gesprekspartners er mij over spreken. Over het bestaan en het lot van

politieke gevangenen wordt al helemaal niet gesproken. Nadat in januari 2013 een voorstel van Resolutie inzake politieke gevangenen in Azerbeidzjan door de parlementaire vergadering Raad van Europa werd verworpen, is de zaak van de politieke gevangenen voor Ilham Aliyev

afgedaan. Tijdens zijn bezoek aan Brussel in juni 2013 zal hij, verwijzend naar de beslissing van de Raad van Europa, herhalen dat er geen politieke gevangenen in Azerbeidzjan zijn. Ook Commissievoorzitter Barroso ziet vooral vooruitgang de laatste jaren: "Azerbaijan was until some years ago part of the Soviet Union's totalitarian regime, where there was no freedom at all, so when you look at the situation today of Azerbaijan – an independent sovereign country that we very much respect because of its independence and the situation where Azerbaijan was coming [from] – we have to recognize, to be fair, huge, huge progress in that country."²⁵

Aan het einde van onze meeting vertelt Guliyev ons nog over de hervormingen in het penitentiair recht op

20 Aebi, M. en Delgrande, N. (2013). Council of Europe Annual Penal Statistics. Space I. Survey 2011, 41. http://www3.unil.ch/wpmu/space/files/2013/05/SPACE-1_2011_English.pdf

21 Aebi, M. en Delgrande, N. (2013). Council of Europe Annual Penal Statistics. Space I. Survey 2011, 44. http://www3.unil.ch/wpmu/space/files/2013/05/SPACE-1_2011_English.pdf

22 Jafarov, J. (2013) Azerbaijani NGOs protest against tougher administrative law. Civic Solidarity, 9 mei. <http://www.civicsolidarity.org/article/681/azerbaijani-ngos-protest-against-tougher-administrative-law>; International Partnership Group for Azerbaijan (2013). New legislative amendments further erode rights to freedom of expression and peaceful assembly, 14 mei. http://fr.rsf.org/IMG/pdf/azerbaijan_ipga_statement_16-05-2013_final.pdf

23 Raad van Europa (2004). Report to the Azerbaijani Government on the visit to Azerbaijan carried out by the European Committee on the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 24 November to 6 December 2004. *Straatsburg*, 15.

24 Raad van Europa (2004). Responses of the the Azerbaijani Government to the report of the European Committee on the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Azerbaijan from 24 November to 6 December 2004. *Straatsburg*, 7-13.

25 Jozwiak, R. (2013) Aliyev Says No Political Prisoners In Azerbaijan. *Blogactiv.eu*, 21 juni. <http://humanrights.blogactiv.eu/2013/06/14/the-european-parliament-on-the-human-rights-situation-in-azerbaijan/>

het vlak van de interne rechtspositie van gedetineerden. Zoals gisteren op de penitentiaire dienst en in gevangenis nummer 6 horen we hoe de laatste jaren niet alleen nieuwe gevangenis worden bijgebouwd, maar vooral ook werk wordt gemaakt van wetgeving waarin de gedetineerdenrechten stevig zitten verankerd. Guliyev heeft er zopas in het Azerbeidzjaans een boek over geschreven. Op het internet vind ik later een versie van de wet.²⁶ Inderdaad, een wet met echte en concrete gedetineerdenrechten. Guliyev kijkt op zijn klok. Het is tijd om af te ronden.

Een nieuw arresthuis

Kort na de middag van deze snikhete dag worden we verwacht in een nieuwe gevangenis op een halfuurtje rijden van het centrum van Bakoe. Tijdens onze autorit daar naartoe zie ik overal velden met aftandse en kleine boorinstallaties die volgens Nazim nog amper renderen en zichtbaar staan te verkommeren. Andere fabrieken of industrie zie ik niet. De gevangenis die we gaan bezoeken, ligt wat afgelegen en is pas sinds 2009 in gebruik. Het is een arresthuis waarin nu 2.231 niet-definitief veroordeelden zijn opgesloten. Het is daarmee de grootste penitentiaire instelling van het land. Een klein deel van de gedetineerden zijn vrouwen (86) of minderjarigen van meer dan 14 jaar (29). Centraal op de site staat een stervormig gevangenisgebouw in typische Ducpétiaux-stijl. In een van de gebouwen op het terrein huizen ook 176 definitief veroordeelde gedetineerden die mee instaan voor het onderhoud en werk op de site. Aan de ingang van de gevangenis ontmoeten we Musa, die ook vandaag met ons op pad wil gaan. Overal staan mensen die het bezoek afwachten. Ook in deze gevangenis geraken we zeer snel binnen. We stappen langs een gang die uitzicht geeft op de plaats waar gedetineerden binnenkomen, worden onderzocht en getrieerd. Op verschillende plaatsen hangt een bordje waarop ietwat onhandig "torture not to" staat gedrukt. Aan wie zou dat gericht zijn?

De gevangenisdirecteur ontvangt ons in militaire camouflagekledij. Hij legt uit dat er 150 bewakers aan de buitenkant zijn en 270 personeelsleden binnen. Gedetineerden verblijven hier doorgaans enkele maanden tot een definitieve uitspraak in hun zaak wordt geveld. Hij laat ons de ruimtes zien waar gedetineerden hun raadsman kunnen zien en de verhoorkamers en neemt ons daarna mee naar het centrale gebouw. Alles is kraaknet en nieuw. In het centrum zien we de commandopost waar enkele beambten de verschillende gangen en vleugels kunnen inkijken. In een van de vleugels staat een tafel met literatuur over penitentiair recht en mensenrechten dat de gedetineerden en het personeel zouden kunnen inkijken. We fronsen de

wenkbrauwen. Gedetineerden zitten doorgaans met twee, vier of zes op cel. We krijgen een bewoonde duocel te zien met een apart toilet en douche, een ruimte met een stapelbed en een tafel en een deur die uitgeeft naar een buitenruimte waar een tuintafel en wat stoelen staan. Op het terras staan ook heel wat waterflesjes en veel vers fruit en groenten. Op die buitenruimte bij elke cel zijn ze bijzonder trots. Doordat de gedetineerden hun eigen terras hebben, kunnen ze de hele dag naar buiten en zijn gemeenschappelijke wandelingen overbodig. Gedetineerden verlaten hun cel in de regel dan ook amper. Een penitentiair beambte wijst ons op een pas geboord gaatje in de muur. Dat is voor de televisiekabel, want in elke cel komt binnenkort televisie. Dat moet van de (nieuwe) wet. We bezoeken ook het gebouw waar de definitief veroordeelden die in de gevangenis werken, verblijven. Zij zitten enkel 's nachts op hun gemeenschappelijke cellen en werken overdag. We zien een leesruimte, een computerzaal, een tv-zaal en een bibliotheek. We krijgen verder een grote smetteloze keuken te zien waarin het avondmaal zopas is bereid. We mogen in de potten kijken. Het ruikt lekker. In de hoek staat een tafel met bestek waarop het eten wordt voorgeproefd door een beambte en een arts vooraleer het wordt opgediend. Er is een opslagplaats van brood en een grote voorraadruimte met grondstoffen en grote diepvriezers. In de hoek van de ruimte staat een grote stapel kartonnen dozen waarin de platte televisies zitten die in de cellen zullen worden geplaatst.

Tot slot bezoeken we de medische afdeling die is ondergebracht in twee verdiepingen van een apart gebouw. Volgens de hoofdarts die ons rondleidt zijn er 19 mensen aan de slag, waaronder 9 artsen. Op het gelijkvloers zien we het diagnostisch gedeelte met medische kabinetten waarin mensen aan het werk zijn. Er is heel wat apparatuur voor medische beeldvorming en analyse. Vooral longziekten zoals tuberculose vormen in Azerbeidzjan een probleem. We zien ook een kleine operatiezaal. Op de eerste verdieping is plaats voor residentiële behandeling van 70 patiënten. We gaan enkele kamers binnen en zien patiënten en medisch personeel.

Terug buiten vertelt de directeur ons dat er op de vlakte tussen de gebouwen nog een nieuw gebouw zal bijkomen om te voldoen aan nieuwe wettelijke verplichtingen. Gedetineerden in voorhechtenis krijgen immers ook recht om twee keer in de week te telefoneren en wekelijks bezoek te ontvangen en dat vraagt bijkomende faciliteiten.

Ons tweede bezoek zit er op en even later staan we weer op straat. Musa krijgt blijkbaar niet genoeg van ons gezelschap en nodigt ons uit voor een informeel

²⁶ Law on the rights and freedoms of individuals kept in detention facilities, zoals aangenomen op 22 mei 2013.

<http://www.google.be/search?hl=nl&q=Law+on+the+rights+and+freedoms+of+individuals+kept+in+detention+facilities+Azerbaijan>

diner later op de avond. Nazim zegt ons dat we zijn uitgenodigd in een etablissement dat hij met vrienden en met zijn familie bezoekt. Een gewoon restaurant in het park. Als we aankomen, zien we dat Musa ook de twee directeurs van de gevangenis die we hebben bezocht, heeft uitgenodigd. Later komt ook nog een derde directeur aansluiten. Musa vertelt hem dat we een officiële evaluatie maken van de gevangenis in Azerbeidzjan en morgen ook zijn gevangenis zullen bezoeken. Als de man wat bleek wegtrekt, begint iedereen te lachen. Het was maar een grapje. We eten kebab aan een tafel voor een huisje tussen de bomen en drinken wodka en kersensap. Ik vraag Musa waarom zijn land zoveel aandacht besteedt aan het gevangeniswezen. Hij lacht en zegt dat dit nu eenmaal een terrein is waar de internationale gemeenschap steeds opnieuw naar kijkt. Is het dan niet logisch om vooral daar het verschil te willen maken?

Terug in ons hotel zien we dat de penitentiaire dienst een verslag van onze eerste vergadering op het kabinet van de viceminister op de website heeft geplaatst. We kunnen de tekst niet lezen maar zien foto's van onszelf van tijdens de meeting en het overhandigen van relatiegeschenken. Op *Youtube* staat een filmpje dat het regionale Europese bureau van de Wereldgezondheidsorganisatie in 2012 maakte van de gevangenis die we vandaag bezochten.²⁷ Het toont dezelfde plaatsen die wij zagen en evalueert de detentieomstandigheden als zeer goed en de gezondheidszorg als equivalent aan alle standaarden. Een kijker schreef er een verontwaardigde reactie bij: *"Azerbaijani people know pretty well how prisons are like in their country and this video is a complete lie if not a crime from the WHO side! I would be interested to know how much the Azerbaijani government actually*

paid to the prison project to produce this short 'introduction!'" Daaronder staat een korte repliek van de Wereldgezondheidsorganisatie: *"During the time of visit to that specific prison, health standards were at a high level. The health system was evaluated to be working very well."* Ik lees verder op het internet dat de penitentiaire dienst door de persraad verkozen is tot de best communicerende en meest mediavriendelijke administratie van het land²⁸ en denk terug aan het antwoord van Musa op mijn vraag naar het waarom van de penitentiaire veranderingen in zijn land.

Eurosong en Dostojevski

In 2012 mocht Azerbeidzjan het Eurosongfestival organiseren en kreeg daarvoor zeer veel internationale aandacht. Het werd de duurste organisatie ooit²⁹, met veel glitter en glamour. Bakoe was ook kandidaat voor de Olympische spelen van 2020 en mag in 2015 de eerste Europese Spe-

len organiseren. Azerbeidzjan wil zich tonen en zoekt naar erkenning van de internationale gemeenschap. En olie is daarbij natuurlijk een belangrijk glijmiddel. Sommigen gebruiken de term *caviar diplomacy* om aan te duiden hoe de internationale contacten worden onderhouden en met succes bewerkt om de minder fraaie kantjes van het regime niet te belichten.³⁰ Een kritische rapportage van de BBC over en naar aanleiding van het songfestival,³¹ inclusief een verhaal over politieke gevangenen, levert een goede kijk onder dat vernis. Het toont hoe ook kleine zaken, veel over een land kunnen vertellen. Wat te denken van het "technisch probleem" tijdens de uitzending van Eurosong 2009, waardoor niemand in Azerbeidzjan het optreden van de Armeense kandidaten kon zien? En dat iemand die toen met zijn mobiele telefoon toch op Armenië

27 WHO Regional Office for Europe (2012). Penitentiary system in Azerbaijan - Baku remand prison. 27 februari. <http://www.youtube.com/watch?v=PEjvTBA9rVo>

28 Joint working group for the implementation of international human rights standards (2009). 17 november.

<http://www.humanrights-jwg.org/eng/press/news/404-azerbaijani-penitentiary-service-was.html>

29 Sultanova, S. (2012). In *Eurovision Spending, Azerbaijan Is a Clear Winner*. Transitions Online. 20 april. <http://www.tol.org/client/article/23107-in-eurovision-spending-azerbaijan-is-a-clear-winner.html>

30 European Stability Initiative (2012). *Caviar Diplomacy. How Azerbaijan silenced the Council of Europe*. Berlijn. http://www.esiweb.org/pdf/esi_document_id_131.pdf; Hale, J. (2012). *Europe's caviar diplomacy with Azerbaijan must end*. EUobserver. 26 november. <http://euobserver.com/opinion/118320>

31 BBC Panorama (2012). 22 mei. *Eurovision's Dirty Secret Azerbaijan*. <http://www.youtube.com/watch?v=Oea2XGslbv>

heeft gestemd daarvoor ontboden wordt op het ministerie van nationale veiligheid? Ook over Armenië heeft niemand mij tijdens het verblijf hier gesproken. De oorlog met Armenië rond Nagorno-Karabach is natuurlijk een open wonde die het land nu al meer dan twintig jaar meedraagt. Sinds 1994 is er een wapenstilstand en is het conflict min of meer bevroren. Het statuut van de regio is onduidelijk of toch minstens betwist. In Nagorno-Karabach heb je als buitenlander niets te zoeken. Niet naar daar gaan is trouwens een van de visa-voorwaarden. De Minsk-groep van de OVSE tracht al een heel aantal jaren vruchteloos mee naar een oplossing te zoeken voor dit conflict. O ja, Armenië heeft niet meegedaan aan het songfestival van 2012.³²

Ik ben overtuigd geraakt dat je gevangenen in Azerbeidzjan, en de functie ervan, niet kan begrijpen zonder deze contextuele elementen. Hoewel het land zich nu voorbereidt op verkiezingen in oktober 2013, is er niemand die ernstig twijfelt aan een derde ambtstermijn voor Ilham Aliyev. De almacht van de president en zijn entourage is en blijft immens en van echte vrijheid en *checks and balances* is amper sprake. Ik hoorde dat enkele jaren geleden even gevreesd is voor een lenteopstand in Bakoe en ontwikkelingen zoals in Kirgizstan en Egypte. Blijkbaar volstond toen de aankondiging van een aantal extra-hervormingen en anti-corruptieplannen om de rust te bewaren.³³ Misschien dat dit, als blijkt dat de olie en het geld toch niet onuitputtelijk zijn, op middellange termijn nog verandert. Ondertussen herken ik veel in de term "*sultanistic semi-authoritarianism*"³⁴, dat zowel het absolute persoonlijke clanleiderschap als de halfslachtige instituties incorporeert. Gevangenen zijn natuurlijk formele instituties en die lijken in Azerbeidzjan steeds meer aan de internationale standaarden te voldoen. De gevangenen zitten netjes bij het ministerie van justitie, worden in een nieuw kleedje gestoken en krijgen een steeds betere wettelijke omkadering. Ik geloof dan ook de aankondiging van mijn gesprekspartners dat het komende rapport van het CPT over het bezoek in 2012 de situatie als "niet slecht" zal evalueren. Ik geloof ook dat Azerbeidzjan deze vorm van monitoring eerder als een opportuniteit, dan als een bedreiging ziet. Dostojevski heeft mij ooit doen geloven dat je louter door gevangenen te bezoeken, iets kan leren over de beschaving van een land. Mijn reis naar Azerbeidzjan heeft er mij van overtuigd dat dit absoluut onjuist is. Gevangenen, en zeker de officiële gevangenen waarin veroordeelden of mensen in voorlopige hechtenis zitten, tonen maar een klein stukje van een land en van zijn strafrechtsbedeling en lenen zich, zoals Eurosong,

heel goed voor een mooi stukje show. Wat maken gedetineerdenrechten machthebbers uit als ze informeel alle macht hebben en de touwtjes in handen hebben op het vlak van ordehandhaving, opsporing, vervolging en straftoemeting? Zelfs op het internet, dat in tegenstelling tot bv. landen als China ongecensureerd blijft, is het regime alomtegenwoordig om te kijken wie wat zegt en boodschappen uit te sturen om de oppositie in diskrediet te brengen of af te schrikken.³⁵ Semi-autoritaire staten kunnen waarnemers gemakkelijk op het verkeerde been zetten. Formeel kan op een heel aantal specifieke zaken enorme progressie worden geboekt, zonder dat er *de facto* echt iets verandert aan absolute machtsconcentraties en willekeur. In de feiten kan nog steeds alles. Enkele dagen voor ons bezoek heeft het parlement op verzoek van de vrouw van Ilham Aliyev, die ook parlamentslid is, beslist om meer dan 9.000 gedetineerden genade te verlenen waardoor er meer dan 2.000 onmiddellijk zouden vrijkomen.³⁶

Het is tijd om afscheid te nemen van dit interessante land. Op onze laatste avond neemt Nazim ons nog mee naar het operagebouw van Bakoe voor een voorstelling van Leyli en Majnun. Dit stuk wordt beschouwd als de eerste opera in de moslimwereld en zou sinds 1908 al meer dan 20.000 keer in Bakoe zijn opgevoerd. In de amper gevulde grote operazaal zitten opvallend veel jonge mensen. Zij gebruiken hun telefoon tijdens het stuk om berichtjes te sturen en gewoon te bellen. De voorstelling combineert voor mij zeer gemakkelijk toegankelijke melodieën en instrumenten met zeer Oosterse elementen. Dat is ook zoals ik dit land ervaar. De instrumenten en de begeleiding zijn vaak Westers en herkenbaar, maar het verhaal en de zang komen duidelijk uit het Oosten. Naarmate de opvoering vordert, kan ik het steeds meer appreciëren. Ik begrijp niets van de tekst, maar zie een verhaal van een onmogelijke liefde die Majnun gek maakt en eindigt met de dood van beide protagonisten. Als we 's nachts via de *belt of happiness* terug naar de luchthaven rijden, kijkt de grote afbeelding van Heydar Aliyev ons een laatste keer streng aan. Hij lijkt niet zo tevreden met wat ik over zijn land zal schrijven. Ik neem mij wel voor om, *for the record*, in publicaties duidelijk te melden dat alle kritische geluiden enkel van mezelf komen en niet van mijn gesprekspartners of medewerkers in Azerbeidzjan. Dat men hen met rust laat. Ikzelf blijf wel een tijdje uit de buurt.

32 Adams, W.L. (2012). *How Armenia and Azerbaijan Wage War Through Eurovision*. Time World. 1 maart.

<http://world.time.com/2012/03/11/how-armenia-and-azerbaijan-wage-war-through-eurovision/>

33 Filetti, A. (2012). *Why so much stability? An overview of the Azerbaijani political system*. Turkish Policy Quarterly 11(3). 155-164.

34 Guliyev, F. (2005). *Post-Soviet Azerbaijan: Transition to Sultanistic Semiauthoritarianism? An attempt at conceptualization*. Demokratizatsiya 13(3), 393-434.

35 Pearce, K. en Kenzior, S. (2012). *Networked authoritarianism and social media in Azerbaijan*. Journal of Communication 62. 283-298.

36 NewsDaily (2013). *Azerbaijan grants amnesty to many prisoners*. 7 mei. <http://www.newsdaily.com/article/ea9d5cf365fc89d4df899aa2647df48/azerbaij>

Gevangenen zijn niet veroordeeld om schuldig te blijven

“De ex-gevangene is slechts vrij om schuldig te zijn, niet om zich te veranderen. Als hij een fatsoenlijk mens moest worden, dan kunnen de anderen niet langer verontwaardigd blijven, dan moeten zij immers hun mikpunt missen...”

Jean-Paul Sartre, 1962

De gelaagdheid van de schuldproblematiek

In strikt strafrechtelijke zin is bovenstaand citaat van Jean-Paul Sartre nonsens. Van een ex-gevangene die onvoorwaardelijk in vrijheid is gesteld, wordt verondersteld dat hij de straf waartoe hij werd veroordeeld, heeft uitgezeten en daarmee ook zijn schuld heeft uitgeboet. Juridisch gezien is zulks het geval, maar de werkelijkheid is complexer en weerbarstiger dan dat.

Regelmatig zeggen ex-gevangenen – vooral als het gaat om levensdelinquenten of om daders van zwaar ingrijpende delicten – dat er zich twee parallel lopende processen voordeden nadat ze hun feiten hadden begaan. Ten eerste het officiële proces van schuld bekennen, veroordeeld worden en het ondergaan van de gevangenisstraf. Daarnaast is er het persoonlijk doorleefde proces waarin een mens op een bepaald moment het besef tot zich laat doordringen: “Ik heb het gedaan, ik ben het geweest”.

Verscheidene gevangenen hebben me ooit gezegd dat het een hele tijd duurde voordat zij die zinnen over hun lippen konden krijgen. Het was voor hen een lange en ingewikkelde weg om tot erkenning van die waarheid te komen en zij bleven het er heel moeilijk mee hebben om te erkennen dat zij waren wat zij deden. Het begaan van een moord bijvoorbeeld riep bij hen een aantal indringende vragen op omtrent hun eigen identiteit: “Wie ben ik dat ik tot zoiets in staat ben? Vertelt deze daad de waarheid over mij als persoon?”

Hier spelen dus twee niveaus van omgaan met schuld. De strafwet heeft zijn eigen verhaal over schuld en het

Achiel Neys *

uitboeten daarvan. De biografie van de betrokken dader vertelt een ander verhaal en de aansluiting tussen die twee niveaus is niet zomaar vanzelfsprekend. Of – zoals een gevangene zei –: “Ik heb deze muren niet nodig om me schuldig te voelen”.

De schuldvraag in de rechtszaal en de schuldvraag in het leven van de dader vallen dus niet zomaar met elkaar samen. Het verschil ligt hierin: de schuld van de rechtszaal is er een die beantwoord wordt met een veroordeling in straftermijnen en die dus geldt voor een bepaalde tijd. Zij lijkt op een taximeter die de jaren in de gevangenis aftikt. Maar voor de persoonlijk doorleefde schuld (nogmaals: ik heb het hier over daders van levensdelicten of andere zware ingrijpende delicten met een niet te schatten slachtofferleed als gevolg) schiet een veroordeling door het assisenhof en een schulduitboeting binnen de gevangensmuren als antwoord te kort.

Deze schuld blijft ‘als een last op de schouder’ in het leven van de dader. Hij/zij moet immers verder leven met wat gebeurd is, eerst binnen en nadien buiten de muren van de gevangenis. Dat kan neerkomen op een situatie waarin betrokkene, ook na het uitzitten van de gevangenisstraf in zichzelf opgesloten blijft en waaruit op eigen kracht moeilijk te ontsnappen valt. Met de woorden van een gevangene: “De gevangenis waar ik nu zit, zal alleen wat groter zijn als ik hier weg ben”. De gevangensmuren bieden hem een soort basisveiligheid, in die zin dat zij hem afschermen tegen die hele complexe, relationele en maatschappelijke context waarbinnen hij zijn feiten pleegde en ook tegen alle gevolgen van dien.

Bij zijn invrijheidstelling zal hij daarmee subtiel of brutaal terug worden geconfronteerd. Als de deur van de gevangenis voor die man opengaat kan niemand hem zeggen: “Nu is uw daad vergeven”. In zijn persoonlijk levensverhaal kunnen woorden als ‘vergeving en verzoening’ alleen maar in afgeleide en oneigenlijke zin ter sprake komen, want zijn slachtoffer heeft de mogelijkheden daartoe meegenomen in het graf...

* Achiel Neys was gevangenisalmoezeniers en heeft zich decennialang ingezet voor het lot van gedetineerden. In dit artikel stelt hij zich vragen bij de actuele roep om een definitieve declassering van bepaalde categorieën van daders. Het is één van de kwalijke gevolgen van de gretig gekoesterde fictie van een ‘gezonde samenleving’. Die fictie openbaarde in de 20ste eeuw op een ontstellende manier zijn totalitaire aard. Dit artikel verscheen in {KENTERING}digit van september 2011, themanummer ‘gevangenis’.

De gelaagdheid van de schuldproblematiek is echter nog complexer dan hierboven betoogd. Het citaat van Sartre betreft niet zozeer het niveauverschil tussen de strafrechtelijke en de persoonlijke doorleefde schuld, het slaat ook op de zondebokfunctie die ex-gedetineerden in de maatschappij vervullen. Daardoor worden ook de zogenaamde neutrale buitenstaanders – wijzelf dus – als actoren in het schuldverwerkingsproces betrokken. Als ex-gevangenen door ons gefixeerd blijven op de door hen bedreven feiten, ook wanneer zij hun straf hebben uitgezeten, dan werken wij hun definitieve declassering mee in de hand. De verleiding daartoe is groot, omdat wij op die manier de illusie kunnen koesteren dat 'recht is geschied' omdat de rotte plekken definitief zijn weggesneden uit het weefsel van de gezonde samenleving waarin wij pretenderen te leven.

Exemplarisch voor de zondebokfunctie die ex-gedetineerden in de maatschappij vervullen, waren voor J.P. Sartre het leven en werk van Jean Genet en de manier waarop de maatschappij daarop reageerde. Jean Genet (°1910) groeide op als bastaardjong en voogdijkind. Hij ging door het leven als zwerver, inbreker, pederast, pornograaf en frequent gevangeniscliënt (in die biografische volgorde). In de gevangenis begon hij met het schrijven van gedichten en romans, later werd hij een toneelschrijver van internationale vermaardheid.

Toen de uitgeverij Gallimard de publicatie voorbereidde van Genet's "Oeuvres Complètes" werd aan J.P. Sartre gevraagd om daarbij een voorwoord te schrijven. Dat voorwoord zou uitdeinen tot een studie van ruim 600 pagina's en verscheen tenslotte als een apart boekdeel onder de titel "Saint Genet/Comédien et Martyr" (1). Wellicht heeft geen ander boek van Sartre de goegemeente van die dagen zo gechoqueerd als dit 'heiligenverhaal'. Woordvoerders van de toenmalige katholieke schrijversgilde gingen furieus tekeer zowel tegen Sartre als tegen de figuur die door hem in het licht werd gezet. Schrijver François Mauriac hield het kort en had het over "een kilo stront". Auteur Paul Claudel dreigde er bij uitgeverij Gallimard mee zijn titels terug te trekken uit een fonds "met zulk een smerige vuiligheid" en de publieke pers had het over "de verheerlijking van een geperverteerde crimineel, die slechts kan voorspruiten uit een totaal zieke geest".

Wat Sartre in feite beoogde was – naar zijn zeggen – "een psychoanalyse" van Jean Genet, gebaseerd op de axioma's van een existentialistisch mensbeeld. Natuurlijk kan er oeverloos worden gediscussieerd over 'die axioma's' en vandaag de dag is die discussie al grotendeels gearchiveerd in de filosofische bibliotheek. Waar het mij om te doen is, is dat Sartre met nog altijd geldige argumenten betoogt dat de gedichten, romans en toneelstukken van Jean Genet de brutale en provocerende illustratie zijn van wat hijzelf het bi-

ografische motto noemt van zijn manier van leven en doen: "Ik besloot degene te zijn die de misdaad van mij gemaakt had".

Genet is het prototype van een misdadiger aan wie – precies op grond van dat etiket – definitief alle recht van spreken is ontzegd, ook al heeft hij zijn gevangenisstraffen uitgezeten. Door mensen van 'zijn type' voorgoed het recht van spreken te ontzeggen en hem definitief te declasseren, ontslaat 'de goegemeente' zich van de pijnlijke opdracht om in de spiegel te kijken die haar door 'dergelijke types' wordt voorbehouden. De laatste zin van Sartres uitgebreide studie over Genet luidt niet toevallig: "In onze tijd is het vooral het subject dat aan het licht gebracht dient te worden. Dat schuldig subject, dat gedrochtelijk en armzalig beest, dat wijzelf dreigen te worden. Genet houdt ons een spiegel voor: laten wij er ons voordeel mee doen".

Vragen en bedenkingen bij de actuele roep om een definitieve declassering van bepaalde categorieën van daders

Het is mijn overtuiging dat wij er inderdaad "ons voordeel mee doen" door in de spiegel te kijken die mensen zoals Jean Genet ons voorhouden en door het citaat bovenaan dit artikel te omcirkelen met enkele bedenkingen en vragen. Die betreffen op de eerste plaats de vaststelling dat anno 2011 – bijna 50 jaar na de publicatie van "Saint Genet" – de roep om bepaalde categorieën van daders blijvend te declasseren steeds luider klinkt en dat het heel moeilijk wordt om daar weerwerk tegen te bieden. In de marge daarvan leeft de indruk dat deze roep om een blijvende declassering en het applaus waardoor die roep wordt versterkt, één van de kwalijke gevolgen uitmaakt van de tegenwoordig gretig gekoesterde fictie van 'een gezonde samenleving'.

Deze bedenkingen en vragen kunnen binnen het bestek van dit artikel alleen maar op een rijtje worden gezet. Zij vragen uiteraard om meer argumentatie en een genuanceerder uitwerking. Hopelijk kunnen zij daartoe een impuls bieden.

De roep om een blijvende declassering

Sinds de wet Lejeune van 1988 – na meerdere decennia van kritiek allerlei – in de nasleep van de zaak Dutroux vanaf 1999 stapsgewijs werd bijgespijkerd tot een modaliteit van de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf, die voortaan ressorteert onder de bevoegdheid van de strafuitvoeringsrechtbank, is er een en ander ten goede veranderd. De toekenning van een

voorwaardelijke invrijheidstelling heeft, veel minder dan vroeger het geval was, een arbitrair karakter. In het besluitvormingsproces terzake zijn stevige waarborgen ingebouwd om de maatschappelijke reïntegratie van ex-gedetineerden meer kansen te geven.

Zo is er het gegeven dat de betrokkenen, eens zij de tijdsvoorwaarden bereiken die daarvoor in de wet zijn vastgelegd, aan de strafuitvoeringsrechtbank een realistisch reclasseringsplan moeten kunnen voorleggen. Verondersteld wordt dat zij in staat worden gesteld om dat plan te concretiseren, bijvoorbeeld via uitgangsvergunningen, penitentiaire verloven of elektronisch toezicht. Ook mag verondersteld worden dat dit reclasseringsplan aansluiting vindt bij het systematische detentieplan dat, volgens de basisbeginselen van de wet Dupont, voor elke gedetineerde dient uitgestippeld en vastgelegd in een detentietraject. Zo luidt tenminste de ideale voorstelling. Ondertussen dient er nog heel wat geremedieerd aan de feitelijke gang van zaken. Een mooie wet inzake de interne en externe rechtspositie van gedetineerden is één belangrijk gegeven, de implementatie ervan een ander. Eens dat laatste zal gerealiseerd worden, mag toch verwacht worden dat de declasserende gevolgen die inherent zijn aan de gevangenisstraf ten dele hun effect verliezen

Daarnaast speelt in het besluitvormingsproces in verband met een eventuele voorwaardelijke invrijheidstelling het principe van de zogenaamde negatieve selectie. De toepassing daarvan kan haaks staan op de reclasseringskansen van bepaalde gedetineerden. Door die negatieve selectie worden bepaalde (categorieën van) daders op basis van een grondig doorgevoerde gevaarlijke diagnose en -prognose voorlopig of definitief uitgesloten van invrijheidstelling. Hierbij kan het zowel gaan om daders van extreem excessief misdadig gedrag die voor de eerste keer werden veroordeeld, als om daders die na "herhaalde kansen" blijven persisteren in bepaalde vormen van zware criminaliteit.

Omwille van hun "hoge maatschappelijke gevaarlijkheid" of "de ernst van de gepleegde feiten die de integriteit van personen aantasten" kán – en in sommige gevallen móét – aan bepaalde gedetineerden, eens zij hun straf hebben uitgezeten, een bijkomende straf met een termijn van 5 tot 15 jaar worden opgelegd (de zogenaamde terbeschikkingstelling van de regering). In de huidige wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling ligt dus de mogelijkheid besloten tot een blijvende declassering van bepaalde daders.

Een zelig en ergernis wekkend hoofdstuk apart vormt de proportioneel talrijke categorie gedetineerden die aan een interneringsmaatregel zijn onderworpen. Het betreft mensen met een delinquent gedrag, dat raakt aan het grensgebied waar begrippen als menselijke onvolkomenheid, ziekte en schuld elkaar overdekken.

Wie op 24 juli jongstleden de Panorama-uitzending "Te gek om los te lopen" van Dirk Leestmans heeft gezien, heeft kunnen constateren in welke omstandigheden heel wat geïnterneerden in ons land worden gedeclasseerd. Door het flagrante gebrek aan kwaliteit van de psychiatrische adviesverlening terzake, lijkt het er op dat in hun geval het principe van 'de negatieve selectie' eerder wordt voorondersteld dan wel ernstig beargumenteerd.

Het criterium van 'de negatieve selectie' kan er in bepaalde gevallen voor zorgen dat effectief tegemoetgekomen wordt aan één van de doelstellingen van de wet op de voorwaardelijke invrijheidstelling: de bescherming van de maatschappij, of in geval van een vrijlating-op-proef de verzekering van een ernstige controle en begeleiding inzake de opgelegde voorwaarden. De keerzijde van de medaille is dat daardoor bepaalde (categorieën) daders niet meer voor reclassering in aanmerking komen.

Het zou echter goedkoop en onrechtvaardig zijn om op basis van deze vaststelling te gaan roepen dat het justitiële beleid in ons land meer en meer een bestrafend karakter gaat vertonen. Wat wij vandaag de dag in toenemende mate constateren, is dat dit beleid vanuit de media en de zogenaamde publieke opinie zwaar onder druk wordt gezet om ten aanzien van bepaalde daders het accent te verleggen van reclassering naar declassering.

We werden de afgelopen maanden bij herhaling geconfronteerd met enkele exemplarische casussen: F.H. wiens verzoek tot voorwaardelijke invrijheidstelling werd afgewezen met als één van de argumenten dat hij, na ruim 30 jaar opsluiting, "de druk van de media" niet zou aankunnen; of het geval van M.M. die een reclasseringsplan voorlegt waarin voorzien is dat zij voor haar domiciliëring en opvang terecht kan in een communiteit van religieuzen in Frankrijk, maar die onder druk van de media – tot en met de inschakeling van Franse tv-zenders – haar verzoek tot invrijheidstelling voor onbepaalde tijd ziet afgewezen omdat de betrokken communiteit niet opgewassen is tegen de mediaheisa; of nog: het geval van A.P. die haar reclasseringsproject gehypothekerd ziet omdat alle toonaangevende Vlaamse kranten het als hun taak beschouwen om melding te maken van het feit dat zij tewerkgesteld is in een openbare bibliotheek, met als gevolg dat zij er wordt ontslagen. Het hoeft nauwelijks betoog dat geen van de betrokken kranten melding heeft gemaakt van dit laatste gegeven

En wat moeten wij denken van de publieke jacht op daders van pedofilie? Die jacht lijkt wel open, en de vraag of die daders hun gevangenisstraf al dan niet hebben uitgezeten, is daarbij niet relevant. Waar zij, wgens verjaring van de feiten, niet meer strafrechtelijk

kunnen worden vervolgd (de zaak van Gheluwe), wordt in het katholieke opinieblad Tertio door redacteur Jan De Volder een oproep gedaan om "het spook van West-Vleteren (sic) uit te roken".

Het gaat in de hier aangehaalde gevallen om evenzoveel illustraties van de actualiteit van Sartres gezegde over de blijvende schuldigverklaring van 'types zoals Jean Genet'. (Ik zet de vraag tussen haakjes wie deze types precies zijn tegen wie zich onze massieve irrationele afweerreflexen en onze roep om een definitieve declassering precies richten). De ontwikkelingen in verband met de (niet-)toekenning van een voorwaardelijke invrijheidstelling, geven daarop geen bevredigend antwoord. Het is tenslotte nog maar drie decennia geleden dat het Humanistisch Verbond aan de auteur Michel-Astère Dhont de Arkprijs voor het Vrije Woord toekende voor zijn boek "God in Vlaanderen", een literaire verheerlijking van de 'pure' pedofiele gedragswijze. (Rationalisten zoals Etienne Vermeersch zullen daarop antwoorden dat toendertijd de wetenschappelijke knowhow niet voorhanden was om dergelijke gedragswijze als pervers te kwalificeren).

Waar het vandaag om te doen is, is de ongegeneerde, nauwelijks afgeremde en van alle zelfkritiek gespeende druk vanuit onze samenleving om bepaalde individuen blijvend te fixeren op de eens door hen bedreven feiten. Daarmee kunnen we hen gevangen houden in het kwaad als ultieme betekenis van hun bestaan.

Verschillende van mijn collega's-gevangenisalmoezeniers hebben de laatste tijd de ervaring opgedaan dat het steeds moeilijker wordt om hiertegen op grond van feitelijke informatie en rationele argumenten weerwerk te bieden. Genuanceerde pleidooien om ook eens te luisteren naar het verhaal van de door ons gefixeerde daders, laat staan om begrip te tonen voor gebaren zoals dat van de abt van West-Vleteren om asiel te bieden aan een van hen, komt in de buitenwereld over als 'vloeken in de kerk'. Dergelijke pleidooien en gebaren blijken afbreuk te doen aan de door de ingezetenen van de goegemeente gretig gekoesterde fictie dat zij deel uitmaken van een gezonde samenleving waaruit de aanwijsbaar zieke plekken liefst definitief worden weggesneden.

De "gezonde samenleving" is een gevaarlijke fictie...

Over de fictie dat wij leven in een gezonde samenleving is de laatste twee decennia een bibliotheek volgeschreven en nog elke dag verschijnen daarover columns, essays en andersoortige publicaties van cultuurfilosofische of -historische aard. Die publicaties zijn zowel van rechtse als van linkse signatuur, maar ze vinden zich in de consensus dat onze samenleving meer

en meer gedesintegreerd geraakt. De redenen en interpretaties die daarvoor worden aangehaald zijn legio.

Ik citeer losweg: de clash van de beschavingen, de uitdeinende islamisering van ons christelijke Westen, het failliet van de multiculturele samenleving en de desintegrerende effecten van een ongeremde immigratiepolitiek. Verder zijn er de verhuftering, lichtgeraaktheid en maatschappelijke verruwing van ons samenlevingsklimaat, de cultivering en exploitatie van angst- en onveiligheidsgevoelens, de ontwrichtende effecten van een vloeibare samenleving, de ondraaglijke lichtheid van de politiek, de teloorgang van de sociaaldemocratie, enzovoort, enzovoort... Uiteindelijk werkt dat alles bij ons een levenswijze in de hand die meer en meer gecentreerd geraakt rond de vrijheid van de individuele persoon en diens recht op maximale behoeftenbevrediging, met als grens de juridisch geregelde vrijheid van anderen om hetzelfde te doen.

Daarmee staan we ver af van een gezonde samenleving zoals de grote rechtsfilosoof F. Hegel die voor ogen had. Hij bedoelde daarmee een samenleving gekenmerkt door een morele aansprakelijkheid van de individuen die er deel van uitmaakten en door een sterke gemeenschapszin. Daarbinnen was er een functionele plaats voor een evenwichtig bestraffingsmodel. Volgens Hegel was de bestraffing binnen de burgerlijke rechtsstaat die hij voorstond, juist de uitdrukking van de achting voor de misdadiger, omdat die ook na zijn daad als een vrij en autonoom individu serieus genomen wordt. Ook een misdadiger is en blijft een rechtspersoon, en de straf wordt bij Hegel gedacht als een verzoening van de misdadiger met de zedelijke gemeenschap waarin hij leeft, omdat hij zich hiervan had geïsoleerd door het recht van een andere rechtspersoon 'te negeren'. Dit Hegeliaanse model gekenmerkt door een circulaire beweging van misdaad, straf en verzoening, kan in onze tijd niet langer gekoesterd worden, het is daarvoor te geruststellend, te harmonieus en te negentiende-eeuws.

Moeten wij er vandaag de dag niet eerder van uitgaan dat de desintegratie onze gemeenschap altijd als een schaduw begeleidt? Dat er misschien wel helemaal geen andere dan een 'gewonde' gemeenschap bestaat. Ja, dat een gezonde gemeenschap een gevaarlijke fictie is die in de twintigste eeuw op een ontstellende manier zijn totalitaire aard heeft geopenbaard? Waar wij weigeren dit te erkennen, kan zich een gevaarlijk fenomeen voordoen: ik bedoel daarmee de moderne impuls om het kwaad hetzij te gaan lokaliseren bij demonische individuen, hetzij bij 'het systeem'. Dat getuigt van een loochening van het kwaad als 'de schaduw op ons wezen' waardoor – zoals Sartre en Genet indringend hebben duidelijk gemaakt – ieder van ons kan gegrepen worden.

Contour presenteert film, video, installaties en performances op bijzondere plekken in Mechelen

Contour 2013, de 6de Biënnale voor Bewegend Beeld, draagt de stempel van de Deense curator Jacob Fabricius. Onder de titel Leisure, Discipline and Punishment (Vrije tijd, discipline en straf) onderzoekt hij sociale functies en relaties binnen de maatschappij.

Zelf stelt hij het als volgt voor:

“De zesde editie van Contour, de Biënnale voor Bewegend Beeld, vindt plaats op vier locaties in Mechelen: de gevangenis, het stadion van KV Mechelen, de Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk en het Hof van Busleyden.

Deze plekken vormden een bron van inspiratie voor de tentoonstelling. Ze speelden een rol bij de selectie van kunstenaars en werken en de manier van denken over de publieke ruimte in het algemeen. Alle locaties zijn in gebruik. Ze functioneren als publieke of semipublieke gebouwen in het stadscentrum en de omgeving van Mechelen.

We vinden gevangenissen, stadions, kerken en musea in de meeste grote steden; ze hebben een zeer specifiek doel in onze maatschappij. Ook al worden ze op erg uiteenlopende manieren gebruikt, toch hebben ze een gemene deler: ze worden gedefinieerd door regels en voorschriften. Elk gebouw wordt door zijn eigen gebruikers op dagelijkse, wekelijkse of maandelijkse basis benut. Binnen deze instellingen voeren bepaalde mensen de vastgelegde regels en voorschriften uit. Ze geven anderen op hun beurt macht of juist een hulpeloos gevoel. Zowel binnen een facultuur als tijdens een godsdienstige plechtigheid of onder gevangenen, zijn er sociale codes en gedragspatronen die bestaan uit gezang, rituelen en dagelijkse routines. In die hoedanigheid hebben de tentoonstellingslocaties al een eigen publiek.

We kunnen de kerk, de gevangenis en het stadion zien als een Drievuldigheid die alles verbindt. De drie woorden in de titel van de tentoonstelling Leisure, Discipline and Punishment zijn ook verbonden, maar niet aan een van de specifieke plekken. De titel wil eerder een invalshoek bieden om de mogelijkheden, beperkingen en sociale functies van deze instellingen en hun verhouding tot de maatschappij te onderzoeken. Hoe beïnvloeden institutionele gebouwen ons dagelijks leven en gedrag door de manier waarop ze gebouwd

zijn? Hoe ervaar je deze gebouwen? Wat betekenen ze voor je?

De meeste kunstenaars bezochten de locaties in Mechelen. Ze werden uitgenodigd om met de woorden vrije tijd, discipline en straf in het achterhoofd werk te selecteren, presenteren of creëren als een reflectie op hun ervaringen rond en hun ideeën over het thema van de tentoonstelling. In veel gevallen maken de locaties een essentieel onderdeel uit van de kunstwerken die ze tonen tijdens Contour 2013. Sommige kunstenaars nemen een duik in de plaatselijke geschiedenis, de lokale politiek of gebeurtenissen in Mechelen. Anderen vertellen met hun werk een universeel verhaal of tonen een meer abstracte interpretatie van hun visie op Leisure, Discipline and Punishment.”

Meer dan 25 kunstenaars en schrijvers leverden stukken aan. Er worden rondleidingen, nocturnes en speciale gevangenisbezoeken georganiseerd. Contour is nog te bezoeken tot 3 november 2013. Voor info en tickets kan je terecht op <http://www.contour2013.be>.

Italië stemt wet tegen overbevolking gevangenissen¹

In Italië werd afgelopen zomer de zogenaamde wet “svuota-carceri” (maak de gevangenissen leeg) goedgekeurd om de overbevolking (67000 gedetineerden voor 47000 plaatsen) in de gevangenissen van il Belpaese aan te pakken.

Het voorstel kwam van justitieminister Cancellieri als antwoord op het definitief worden van een arrest van het EHRM dat Italië veroordeelde. Het Hof geeft de Italiaanse overheid nog tot eind mei 2014 de tijd om orde op zaken te stellen wat betreft het aantal gedetineerden per beschikbare ruimte en de detentieomstandigheden. Volgens Straatsburg² heeft de Italiaanse staat immers de rechten van gedetineerden geschonden door ze op te sluiten in cellen van minder dan 3m² per persoon. Er is sprake van onmenselijke en vernederende behandeling van zeven gedetineerden. Hen werd hiervoor een schadevergoeding van 100000 euro toegekend.

Eén initiatief was de oprichting eind juni van een Ministeriële Commissie over de overbevolking van de penitentiaire inrichtingen. Oud CPT-gediende Mauro Palma werd tot voorzitter benoemd. De taak van de Commissie is de Minister te adviseren over de hervorming

¹ Online edities “Corriere della Sera” (10 april 2013); “La Repubblica” (8 januari, 27 mei, 28 juni, 5 augustus en 8 augustus 2013); “Il Fatto Quotidiano” (5 en 8 augustus 2013); “La Stampa” (8 augustus 2013) en “Il Sole 24 Ore” (8 augustus 2013).

² Het arrest van het EHRM is dat van 8 januari 2013, *Torreggiani en anderen versus Italië* (<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115860>).

van het penitentiair systeem. In een interview met La Repubblica verklaarde hij dat men opgesloten wordt omdat men gestraft is, niet om gestraft te worden.

In augustus volgde dan de eerder genoemde wet die volgens de oppositie van Lega Nord en M5S (de beweging van komiek Beppe Grillo) enkel de de gevangenisdeuren wijdopen zet. De meerderheid stelt van haar kant dat de maatregelen die de wet voorziet iets complexer zijn. Zo wordt de voorhechtenis voortaan enkel nog mogelijk voor misdrijven waarvoor het strafminimum vijf jaar bedraagt. Verder zet men voor veroordeelden in op vervroegde vrijlating en op alternatieven zoals thuisdetentie, halve vrijheid en het toevertrouwen op proef aan de sociale dienst. Ook werken buiten de gevangenis wordt aangemoedigd zowel voor gedetineerden als voor bedrijven die hen in dienst nemen. Zij kunnen genieten van een belastingskrediet. Tenslotte wordt nog het mandaat verlengd van de Bijzonder Commissaris van de regering voor de gevangenisinfrastructuur (Angelo Sinesio). Geschat wordt dat de wet in de komende twee jaar de gevangenispopulatie met 6000 kan doen dalen.

De Huizen wint de Standaard Solidariteitsprijs

Op 31 augustus is bekendgemaakt dat de campagne van De Huizen vzw de Standaard Solidariteitsprijs heeft gewonnen. De jury was vooral enthousiast over de eenvoud van de campagne die met weinig toch veel zegt. De tekst op de campagnefoto vertelt hetzelfde sobere verhaal: "Stoute jongens tellen mee en horen thuis in een kleinschalig detentiehuis. Want de dagen aftellen in een grote, uniforme gevangenis is verstikkend en biedt amper ruimte voor zelfontplooiing. Het project van De Huizen legt fundamenteën voor een hoopvolle toekomst. Om gemaakte fouten te herstellen en stoute jongens na hun strafuitvoering opnieuw te zien tekenen voor een verantwoordelijke rol. Binnen de lijntjes van de maatschappij."

Kleinschaligheid, differentiatie en nabijheid: dat zijn de drie basisprincipes waar het concept van de Huizen op steunt. Detentiehuisen met een capaciteit van 10 gedetineerden worden in clusters ingeplant in woongebieden. Er bestaan open, halfopen en gesloten huizen, afhankelijk van de beveiligingsgraad waar de gedetineerden nood aan hebben. Door deze manier van werken, kunnen gedetineerden van dichtbij opgevolgd en begeleid worden en kunnen ze zich nuttig maken voor de buurt, door bijvoorbeeld parken te onderhouden of fietsen te herstellen.

De Liga voor Mensenrechten heeft jarenlang samen met De Huizen getimmerd aan het project voor kleinschalige detentie. Het doet dan ook enorm veel deugd om te zien dat het project nu zijn vruchten begint af te werpen. Nu komt het echte werk: ervoor zorgen dat de beleidsmakers investeren in een proefproject. Het is niet vanzelfsprekend om deze alternatieve vorm van detentie op korte termijn in te bedden in de maatschappij, maar de Liga ondersteunt dit project en we integreren het in onze campagne detentie die de komende jaren focust op een zinvolle strafuitvoering, met een gedifferentieerd detentieplan van in het begin tot helemaal na het uitzitten van de straf, die leidt naar een geslaagde re-integratie.

Onze gevangenis zitten niet vol zware criminelen, wel vol mensen met gemiste kansen, problematische opvoedingssituaties en weinig hoop op een toekomst. "De manier waarop een samenleving het strafbeleid en de strafprocedures organiseert, bepaalt of ze wel of niet fatsoenlijk is", zo zei de Israëlische filosoof Avishai Margalit. Het moge duidelijk zijn na de talloze veroordelingen door het EHRM en het CPT dat België wel wat lessen te leren heeft. Tijd voor een andere cursus?

Het boek 'Huizen - Naar een duurzame penitentiaire aanpak' is verkrijgbaar via de webshop van de Liga voor Mensenrechten op www.mensenrechten.be. U kan ook mailen voor mee info naar marion@menserenrechten.be.

